

**Fejezetek a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola történetéből.
Az iskolaalapítás és az első 10 év krónikája (1946-1955)**

Szerző: Hodász Kata

Témavezető: Dr. Molnár-Kovács Zsófia

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Lezárás dátuma: 2023. január 10.

Tartalom

I. Bevezetés	3
I.1. A kutatási téma megjelölése, a témaválasztás indoklása és aktualitása.....	3
I.2. A kutatás céljának meghatározása	3
I.3. A kutatási kérdések és a dolgozat felépítése	4
I.4. A vizsgált források köre	5
I.5. A kutatási módszerek	6
II. A fogyatékos tanulók nevelésének-oktatásának mérföldkövei	7
II.1. Társadalmi-politikai változások – fókuszban az 1945-1956 közötti évek.....	7
II.2. Az 1921-1955 közötti magyar gyógypedagógiai iskoláztatásról.....	9
II.3. Az általános iskola és a gyógypedagógiai nevelés kapcsolata 1946 és 1955 között	11
II.4. Az áttelepítések menete, az Áttelepítő Bizottság munkája.....	12
II.5. A gyógypedagógiai oktatásban részesülő gyermekek tanulmányi eredményeinek elbírálása, értékelése	13
II.6. A pavlovi tanok, valamint a nervizmus alkalmazása az 1950-es években a magyar gyógypedagógiai intézményrendszerben	14
III. Az iskolaalapítás körülményei.....	15
III.1. Gyógypedagógiai iskola létesítésének gondolata Pécsen az 1930-as években.....	15
III.2. A Pécsi Egyetem Utcai Állami Elemi Népiskola gyógypedagógiai oktatással összefüggő tevékenysége	16
IV. Az Állami Gyógypedagógiai Iskola első 10 évének krónikája	18
IV.1. A pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola szervezése, megalakulása (1946-1947)	18
IV.2. Az intézmény helye az országos gyógypedagógia-hálózatban	19
IV.3. Az intézmény működése Csépanyi Gyula vezetése alatt (1947-1951)	20
IV.4. Szakmai törekvések Berényi Üveges Sándor vezetése alatt (1951-1955)	23
IV.5. Az iskola működése a központosítás megvalósulását követően (1954-1955)	31
V. Összegzés	36
VI. Irodalom	37

I. Bevezetés

I.1. A kutatási téma megjelölése, a témaválasztás indoklása és aktualitása

A hazai neveléstudomány fokozott érzékenységgel vizsgálja a második világháborút követő évek pedagógiai sajátosságait. A rendszerváltó időkben, majd a rendszerváltást követően a neveléstudomány számos képviselője kitüntetett figyelemmel tanulmányozta az 1945-től kezdődő időszakot (pl. Knausz, 1985; Mihály, 1988; Mészáros, 1989). Az oktatáskutatók – a változó társadalmi és politikai időszakban – lehetőséget találtak arra, hogy politikai és ideológiai kötöttségek nélkül dolgozzák fel a neveléstörténet ezen időszakát, melyről az 1980-as évek hazai neveléstörténeti tudása még sok szempontból hiányos volt. (Golnhofer, 2004)

Nagyrészt a korszakról készült áttekintő, összefoglaló jellegű vagy egyéni élettörténeteket feltáró regionális munkák megismerése ösztönzött a fókuszba emelt időszak vizsgálatára. Emellett az 1945-1956 közötti pedagógiai nézetekről való általános tájékozódás is kutatásra serkentett. Tanulmányaim során vonzódtam a vizsgálat tárgyát képező időszak pedagógiai, nevelési kérdéseinek, helyzetének, problematikáinak elemző megismeréséhez.

A gyógypedagógia-történet iránti érdeklődésem kezdetét konduktorképzésem időszaka jelöli. A konduktív nevelés történetének tanulmányozása során kezdett behatóbban érdekelni a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola, mely 1947-1954 között az Egyetem utcában működött (Hári, 1997; Horváthné Kállay, 2016, 2018; Kállay, 2020). Kutatási lehetőségeimet és egyéni érdeklődésemet mérlegelve az elemzés tárgyául is ezen iskola „Egyetem utcai működését”, az intézménytörténet első szakaszát, az 1946-1955 közötti időszak feltárását választottam.

A vizsgált években a gyógypedagógia területén (szintén) kevés alkalom nyílt a pedagógiai pluralizmusra, a szakemberek munkáját is kényszerű kompromisszumkészség jellemezte. Mindezek és az infrastrukturális lehetőségek korlátozottsága ellenére a fennmaradt források a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola pedagógusainak színvonalas munkájáról, a nevelés-oktatás kiemelkedő jellegéről árulkodnak. Az intézmény tanárai szaktudásuk, elhivatottságuk tekintetében kiváló pedagógusok voltak, a vizsgált intézmény unikális jellegénél fogva a (gyógy)pedagógia-történetben helyet és figyelmet érdemel.

I.2. A kutatás céljának meghatározása

Céлом feltárni a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola megszervezésének előzményeit és körülményeit, működésének fontosabb állomásait. A háború utáni időszakban kevés olyan intézmény volt Magyarországon, ahol fogyatékos gyermekek nevelése-oktatása zajlott, így

ezen iskola nevelő- és oktatómunkája egyedülállónak tekinthető. Eddigi kutatásaim során egyértelművé vált, hogy elsődleges forrásokon alapuló, tudományos igénnyel megírt történeti összefoglalás az iskola történetéről mindezidáig nem született. Az iskola történetének behatóbb vizsgálata tehát kutatási előzmények nélküli, így a feltárt história, a (nevelés- és oktatás)történeti összefüggések körvonalazása a kutatás tudományos újszerűségét is biztosítja. Célom a továbbiakban a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola teljes történetének rekonstruálása, melynek első jelentős fejezetét, a címben is jelölt iskolaalapítás időszakát és az első tíz év krónikáját (az 1946-1955 közötti éveket) veszi e dolgozat közelebbről is szemügyre. A felhasznált források segítségével elemezni és értelmezni kívánom az 1940-es, 1950-es évek hazai gyógypedagógiájának alakulását, a vizsgált intézmény helyét és szerepét mindebben. Célom továbbá annak vizsgálata, hogy az intézményben miként jelent meg a hazánkba ideológiai következményként „megérkezett” pavlovi nervizmus koncepciója.

I.3. A kutatási kérdések és a dolgozat felépítése

A feltáró munka tervezésekor a kutatói kérdések alábbi három fő csoportja körvonalazódott:

I. A pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola múltjának eseménytörténeti jellegű feltárása:

1. Hogyan kapcsolódott az Egyetem utcai Általános Iskola a hazai gyógypedagógiai iskoláztatáshoz?
2. Milyen motivációs tényezők készítették Pécs városát és a pedagógusokat a gyógypedagógiai iskola alapítására?
3. Hogyan zajlott az iskolaalapítás, intézményszervezés folyamata?
4. Mi jellemezte az intézmény működését az intézményszervezés befejeződése után? Hogyan működött és fejlődött tovább az 1940-es és 1950-es évtizedekben?

II. Az országos történelmi események hatásának vizsgálata a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola történeti alakulásában:

1. Hogyan működött az iskola az 1948 utáni megváltozott politikai viszonyok között?
2. Hogyan nyomta rá bélyegét a szovjet ideológia az iskola életére?

III. A pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola nevelő-oktató munkájának vizsgálata:

1. Milyen nevelési elvek és szabályok határozták meg a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola nevelőmunkáját?
2. Melyek voltak az intézményben az oktatás-nevelés, fejlesztés, illetve az önképzés speciális színterei, eszközei? Mi jellemezte ezek működését?

Dolgozatomban sorra veszem a fogyatékos gyermekek nevelésének mérföldköveit, mely témakörön belül hangsúlyt fektetek a magyar gyógypedagógiai iskoláztatás 1921-1955 közötti alakulására, az általános iskola és a gyógypedagógiai nevelés kapcsolatára. Intézménytörténeti előzményként vizsgálom a Pécsi Egyetem Utcai Állami Elemi Népiskola történetének néhány kiemelkedő állomását. Ezt követően bemutatom az Állami Gyógypedagógiai Iskola szervezésének körülményeit, megalakulását és működését Csépanyi Gyula, majd Berényi Ü. Sándor intézményvezetői munkássága idején.

I.4. A vizsgált források köre

A kutatás során elsősorban *primer forrásokkal* dolgoztam, melyek legfontosabb lelőhelye a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára volt. A levéltári kutatás során a „*Pécsi Állami Gyógypedagógiai Gimnázium iratait (1946-1966)*” vizsgáltam (HU MNL Ba ML VIII. 63.). Az iratanyagok 24 dobozban sorakoznak, melyből a kutatás során – az intézménytörténet első szakaszának feltárásakor – négy doboz került feldolgozásra. Különösen a jegyzőkönyvek, szakfelügyelői jelentések, valamint a pedagógusok feljegyzései járultak hozzá ahhoz, hogy mélyebb betekintést nyerjek a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola nevelő-oktató munkájának mindennapjaiba, a pedagógusok szemléletébe.

A *korabeli helyi sajtó* áttekintésével megállapításokat tehetünk arra vonatkozólag, hogy a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola alakulásának és működésének idején milyen kép élt az olvasók, Pécs város lakóinak körében az intézményről. A sajtóforrások következtetni engednek arra, hogy mit tudhatott, ismerhetett egy átlagos újságolvasó a (gyógy)pedagógiáról, illetve az iskolában folyó munkáról, melyek voltak az iskola életének azon eseményei, amelyek iránt az újságírók és -olvasók fokozottan érdeklődtek. E kérdések azért is számottevőek, mivel a hazai gyógypedagógiai intézményrendszer ezekben az években viszonylag zárt világot képezett. A sajtóforrásokat tekintve tehát mindenekelőtt a *Dunántúli Napló* című pécsi napilap számolt be 1949 és 1954 között az iskola fontosabb történéseiről. A *Dunántúl* és a *Dunántúli Napló* korabeli lapszámainak teljeskörű áttekintéséhez az Arcanum Digitális Tudománytár¹ és a Hungaricana Közgyűjteményi Portál² adatbázisát használtam.

A pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola történetének megismerése által – és ennek érdekében – betekintettem az enyhe és közép súlyos értelmi fogyatékos tanulók gyógypedagógiai nevelésének-oktatásának folyamatába, főbb jellemzőibe. Megvizsgáltam az 1940-1950-es évek hazai gyógypedagógiájának történéseit és mivel ebben az időszakban e terület fejlődésé-

¹ Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/> (2022.06.26.)

² Hungaricana Közgyűjteményi Portál <https://www.hungaricana.hu/hu/> (2022.08.23.)

ben Bárczi Gusztáv munkássága volt meghatározó, elengedhetetlennek bizonyult Bárczi írásainak, az „egységes tanterv” kialakulásának és jellemzőinek megértése. A források segítségével bepillantást nyertem továbbá az általános iskola és a gyógypedagógiai oktatás kapcsolatába (lásd az Egyetem Utcai Állami Elemi Népiskola krónikája: Laki, 1984).

A kutatás során segítséget – és biztos elméleti alapot – jelentettek mindazon *hazai neveléstörténeti kutatók elemzései, megállapításai*, akik az adott korszakot behatóbban vizsgálták (Komlósi, 1984; Pukánszky & Németh, 1996; Mészáros, Németh & Pukánszky, 2002; Kardos, 2003), illetve előtérbe kerültek a magyar (gyógy)pedagógiatörténet kutatóinak publikációi, elemzései (Golnhofer, 2004; Gordosné, 2004). A kutatás épít továbbá Gál Anikó vonatkozó publikációjára (2010) és doktori értekezésére (2015).

I.5. A kutatási módszerek

A kutatás során a felhasznált források feldolgozásánál a társadalomtudományos alapokon nyugvó történeti kutatások két nagy paradigmatis irányzatát követtem: a nagyobb társadalmi összefüggéseket, valamint a történeti mikrofolyamatok tanulmányozását helyeztem a figyelem fókuszába. Ennek megfelelően a hagyományos megértő módszert alkalmaztam.

A pedagógiai kutatás fontos tényezője a szakirodalom ismerete és gondos elemzése. Kutatásom során a releváns szakirodalmat, a kutatási témámhoz kapcsolódó meglévő ismereteket kritikusan elemeztem, a témára vonatkozóan szintézist hoztam létre. A helyzetkép kialakításában teljességre törekedtem és minden lényeges ismeretet, részletet igyekeztem összegyűjteni, illetve a téma irodalmában tapasztalható ellentmondások okát meghatározni. A szakirodalomelemzés által a kutatást el tudtam helyezni mind történeti perspektívában, mind pedig a jelenkori megközelítésmódok között (Falus, 2004).

Forráselemzést és dokumentumelemzést egyaránt alkalmaztam a kutatás tájékozódó és fő fázisában. E módszerek által adatokat gyűjtöttem össze, következtetéseket alapoztam meg és vontam le a gyógypedagógiai intézmény- és szervezettípusokra tekintettel (Nádasi, 2004).

A kvalitatív vizsgálat során kezdetben arra törekedtem, hogy a rendelkezésre álló írásos dokumentumok alapján tájékozódjak a vizsgált korszak kultúrtörténeti háttéréről, a második világháborút követő – kiemelten az 1945-1956 közötti – társadalmi, gazdasági, politikai változásokról. Lényeges volt annak megértése, hogy e fordulópontok hogyan befolyásolták a fogyatékos gyermekek nevelésének és oktatásának alakulását.

II. A fogyatékos tanulók nevelésének-oktatásának mérőföldkövei

II.1. Társadalmi-politikai változások – fókuszban az 1945-1956 közötti évek

Az iskola történetének feltárása, a főbb események megfelelő értelmezése érdekében röviden felvázoljuk, hogy a vizsgált időszakot mi jellemezte társadalmi és oktatáspolitikai szempontból, hiszen a Magyarországon zajló társadalmi mozgások függvényében a gyógypedagógiai iskoláztatás is sajátosan alakult. 1945-ben hazánkban gazdasági és társadalmi szempontból lényeges változások következtek be. A társadalom összetételét, szerkezetét jelentősen befolyásolta, hogy a nagybirtokrendszer és a középbirtokok felszámolásra kerültek, így a kisparaszti birtokok száma megnövekedett. Az addigi vezető rétegek (egyházi méltóságok és az arisztokrácia) politikai befolyása megszűnt. A magyar neveléstörténeti kutatásokban a második világháború utáni éveknek sajátos múltja van, legfőképp az 1945 utáni négy év pedagógiájának, ezen belül is a pedagógiai nézetek értelmezésének (Golnhofer, 2004). Közvetlenül a második világháború után még alig korlátozott pluralizmus érvényesült a politikában, a kultúrában, illetve a tudományos életben. A második világháború lezárását jelentő fordulat a „kulturális földosztást”, az egységes, nyolcosztályos általános iskola megteremtését is meghozta (Komlói, 1984, pp. 344–345).

Az 1948-ban bekövetkezett államosítás, az állami iskolamonopólium kiépítése jelentős változást jelentett a nevelésügynek. A magyar iskolák életében e fordulat a Rákosi-időszak oktatáspolitikájának kezdetét jelentette, az 1950-es éveket már a pártidiktatúra által vezérelt időszakként értelmezhetjük. (Kardos, 2003) 1949/50-re új, a politikai viszonyokat, diktatúrát képviselő neveléstudósok köre került pozícióba (például Nagy Sándor, Ágoston György, Tetamanti Béla). 1947/49-től politikai és ideológiai elvek határozták meg a nevelésről való gondolkodást, ezen elvek mentén folyt az intézményekben a pedagógiai munka. A neveléstudomány művelésének elvárásai, lehetőségei alárendelődtek a korszak aktuálpolitikai elvárásainak. A korszakkal foglalkozó (nevelés)történészek kutatásai szerint az oktatás, képzés színvonalát a kötelező tananyag, a pedagógia tartalmának ideologikus töltete nagymértékben meghatározta (Golnhofer, 2004). *„Ennek eredményeként az ötvenes években politikai kritériumok, illetve vulgáris, a sztálini, szovjet gyakorlattal azonosított marxista szempontok alapján radikálisan elvetették az 1945 és 1947/49 között működő, polgárinak nevezett különböző pedagógiai irányzatokat, nézeteket, megoldási módokat. Ez a megközelítés a tudományos megismerés korlátozásához, elmaradásához, a szakmai kérdések átpolitizált, alapvetően hamis megítéléséhez vezetett.”* (Golnhofer, 2004, p. 9).

Az iskolákban közvetítendő központi ideológia alapját a marxizmus-leninizmus tanítása szolgálta. Ennek egyik kiindulási alapja volt hazánkban a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének a Szovjetunió Kommunista Pártja 1936. évi határozatára épülő 1950. évi ún. pedológia ellenes határozat. A párthatározat fő feladatként és célként tűzte ki a köznevelési munka és az iskolák tanulói társadalmi összetételének „kicserélését”, és hangsúlyozta a munkás-paraszt származású gyermekek lemorzsolódásának felszámolását, valamint az iskola és a munka kapcsolatának erősítését. Ezen célok kivitelezése érdekében sürgették azon tanácskönyvek, tantervek és tananyag kidolgozását, mely a marxizmus-leninizmus ideológiáját közvetíti. Elengedhetetlennek vélték a „klerikális reakció” és a „burzsoá ideológiák” befolyásának visszaszorítását, valamint a marxizmus-leninizmus elméletének a gyakorlattal szoros egységben való megalapozását. (Köznevelés, 1950)

Az 1950-es évek pedagógiájának elméleti alapját, a pedagógusok továbbképzésének hátterét a szovjet nevelésemélet, a szovjet szerzők munkái szolgáltatták és mivel az egykori Szovjetunióban a gyermektanulmány és a „polgári” reformpedagógia más áramlatai az 1930-as évektől nemkívánatosak voltak, ezért ezen pedagógiai irányzatok hazánkban sem terjedhettek el (Pukánszky & Németh, 1996). Minden iskolatípus pedagógusának tudati átformálását sürgette a megjelent rendeletek egész sora. Az 1950 áprilisában kiadott miniszteri rendelet értelmében a pedagógusoknak különféle tanfolyamokon kellett részt venniük, évközi tanulással, számonkéréssel. E kötelezettsége a pedagógusoknak az 1980-as évek végéig fennállt. (Mészáros, Németh & Pukánszky, 2002) A pedagógia – és szűkebb szegmense, a gyógypedagógia – legfőbb feladata a vonatkozó évek során a társadalom számára hasznos ember, a szocialista embereszmény megteremtése, kialakítása lett.

Ezek az elvek, célok és feladatok a gyógypedagógiát tekintve is meghatározóak lettek. *„Az 1950-es években a gyógypedagógiai intézményrendszer is szigorúan bizalmas jelzésű, a levéltárakban hiányosan megmaradt, az azok előkészítésében részt vett szakemberek kényszerű kompromisszumkészségét bizonyító minisztériumi döntések és párthatározatok szerint működik. Ezek a dokumentumok (...) szabják meg a gyógypedagógiai tevékenység szellemét, a beiskolázási kritériumokat, a tantervek/tantárgyak tanításának célmeghatározásait, tartalmát stb.”* is (Gordosné, 2004, p. 35). Az 1956-ban történt szakmai önvizsgálatot (Petőfi Kör pedagógusvitái, Balatonfüredi Pedagóguskonferencia) kivéve, csak az 1960-as évek második felétől történt meg az ún. polgári nézetek és a múlt pedagógiai gondolatai, reformmozgalmai teljes körű elutasításának enyhülése (Golnhöfer, 2004).

II.2. Az 1921-1955 közötti magyar gyógypedagógiai iskoláztatásról

A kutatási téma szempontjából lényeges annak áttekintése, hogy milyen jellemvonásai voltak az iskolák államosítását megelőző időszaknak, ezen belül pedig a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola megalakulásának országos viszonylatban. A kisegítő iskolák működésének alakulása szintén figyelemre méltó, hiszen az 1932/33. tanévtől kisegítő iskolai terem már létezett a pécsi Egyetem utcai Állami Elemi Népiskola keretein belül, mely a kutatás tárgyának közvetlen előzményeként értelmezhető (Laki, 1984).

A szakemberek már a 20. század elején szorgalmazták a fogyatékos gyermekek tankötelezettségének törvénybe iktatását. Végül 1921-ben született meg a tankötelezettséget megerősítő első olyan népoktatási törvény (1921. évi XXX. törvény), amely a fogyatékos gyermekekre is érvényes. A magyar gyógypedagógia-történetben ez meghatározó jelentőségű, hiszen a fogyatékos gyermekek elkülönített nevelését-oktatását határozottan kimondta. Így törvényesen a tankötelezettség már valóban mindenkiére érvényessé vált Magyarországon, azonban a gyakorlati megvalósítás nehézségekbe, akadályokba ütközött. (Gordosné, 2004)

A századforduló óta fokozatosan kiépülő gyógypedagógiai intézményhálózat 1920 után lényegesen csökkent. A változások a gyógypedagógiai státust is érintették. A kisegítő iskola is ennek a helyzetnek esett áldozatul. A hatosztályos népiskolapótló kisegítő iskola helyzete törvényesítése (1900) óta rendezetlen maradt. Az alsófokú iskoláztatást szabályozó és a gyógypedagógiai intézményekre érvényes rendelkezések következtlenül érintették. A hivatalos statisztikák szerint ebben az időben a kisegítő iskola gyógypedagógiai intézmény. A Gyógypedagógiai Intézetek Országos Szaktanácsa javaslatára előbb 1932-ben „*a kisegítő iskolai növendékek az elemi iskolából való áttelepítése*” tárgyában hozott szigorító intézkedéseket a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: VKM), majd 1933-ban lezárult a kisegítő iskola ügye (Gordosné, 2000a, 2004). A közoktatás-igazgatási áttekinthetetlenség az ún. erkölcsi fogyatékosok esetében is zavart okozott, mivel intézményeiben a szakszerű gyógypedagógiai ellátás nem volt megoldott (Gordosné, 2000a, 2004). Ebben az időszakban a tanköteles korú gyermekeknek – akik gyógypedagógiai segítséget igényeltek volna – csak igen szűk köre tudott eleget tenni tankötelezettségének. Azon gyermekek is kevesen voltak, akik ténylegesen sérülésspecifikus ellátásban részesültek. Az 1937/38. tanévben az értelmi fogyatékos gyermekek mindössze 14,5%-a járt gyógypedagógiai intézménybe, mely ebben az időben a speciális igények kielégítésének egyedüli lehetősége volt (Kurucz, 1965 idézi Gordosné, 2000a, 2004).

1945-ben rendeleti úton intézkedtek az általános iskola létrehozásáról. E rendelet a gyógypedagógiai intézményekre is érvényes volt. Mivel egyértelmű további rendelet-

értelmezések viszont nem történtek, az illetékes személyek következetlenül hajtották végre az ebben megfogalmazott utasításokat (Gordosné, 2004). Ennek jegyében megszületett azonban az addig különböző súlyossági fokú értelmi fogyatékos tanulók intézményeinek (gyógypedagógiai nevelőintézet, kiegészítő iskola, tömegiskolában működő kiegészítő osztály) egységesítése. Az első magyar általános iskolai tanterv megjelenése (1946) után egy évvel már a „*gyógypedagógiai iskolák és osztályok egységes tantervét*” is kiadták (Gordosné, 2004).

Gordosné Szabó Anna írásában (2004) olvashatjuk, hogy az 1945 utáni másfél évtized a „*gyógypedagógia hőskorának*” tekinthető. A háborúban a gyógypedagógiai intézmények jelentős része megsemmisült, a megmaradtak közül pedig többet katonai, politikai célokra lefoglaltak, az igazgatók egy részét leváltották. A gyógypedagógiai intézményrendszer újjászervezésében meghatározó személyiség volt Bárczi Gusztáv gyógypedagógus-orvos szakember, a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola igazgatója. Szakember igazgatókkal és politikusokkal közösen küzdött az elhagyott és/vagy rossz szociális körülmények között élő ellátatlan fogyatékos gyermekek sorsának megoldásáért. A lehetőségek azonban kedvezőtlennek bizonyultak. 1945 volt a magyar gyógypedagógia átmeneti éve, majd 1946 augusztusa után történt meg az intézményekben a munka megszervezése (Gál, 2015).

Az iskolák államosítását kimondó 1948. évi XXXIII. törvény a gyógypedagógiai intézményeket is érzékenyen érintette, nagy veszteség érte a közvetlenül érdekelt közösséget. Hazánkban az 1950. évi párthatározat volt az, amely „*a szovjet közoktatáspolitikai és pedagógia elveinek és gyakorlatának átvételét, az iskolai tevékenység erőszakos politikai befolyásolását, átideologizálását tűzte ki célul.*” (Kelemen, 1997 idézi Gordosné, 2000b, p. 111). A gyógypedagógiai intézményrendszer konszolidálása az 1260-as számmal kezdődő, 1951-től életbe lépő rendeletssorozattal indult meg (Sziklay, 1976; Révay, 1985 idézi Gordosné, 2000b, 2004).

A gyógypedagógiai szakmai területet érintően jelentős változás az 1951. évi XV. törvény, amely kimondta, hogy a gyógypedagógiai intézetekbe, osztályokba csak olyan gyermek vehető fel, akiről a pedagógiai és orvosi vizsgálat megállapította, hogy „*hiányos előmenetelük oka agyi sérülésből származó értelmi fogyatékoság*” (Gordosné, 2000b, p. 111). Ugyanezen rendelet szellemében készült „*Az értelmi fogyatékosok nevelését-oktatását végző gyógypedagógiai intézmények (gyógypedagógiai nevelőintézet, gyógypedagógiai iskola, gyógypedagógiai osztály) tanterve*” is 1952-ben (Tanterv, 1952). E tanterv szintén leszögezte, hogy csak a központi idegrendszer szervi bántalma következtében létrejött értelmi fogyatékoság lehet a beiskolázás alapja. Az agyi sérülés bizonyítása viszont az esetek egy részében nehézséget okozott. Emellett az elhanyagolt, nem megfelelő körülmények között élő gyermekek is be-

áramlottak az értelmi fogyatékos tanulók iskoláiba. Az ingerszegény környezet, az elégtelen szociokulturális és pszichoszociális feltételek ún. „fejlődési késleltetést” eredményezhetnek, ami hasonlíthat az értelmi fogyatékosághoz (Gál, 2015).

Az 1950. június 2-án tartott minisztériumi vezető kollégiumi ülés határozatai között szerepelt a gyógypedagógiai iskolákat általános iskolákká minősítő rendelet visszavonása, a gyógypedagógiai oktatásügy területén tapasztalható társadalomellenes visszaélések azonnali megszüntetése és a gyógypedagógiai oktatásnak a Szovjetunió speciális iskolái mintáján való átszervezése (Gordosné, 2000b, p. 111). 1954. június 12-én a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Főbizottságának ankétján a Bárczi Gusztáv referátumából származó idézet tükrözi, hogyan vélekedtek a szakemberek a Rákosi-korszakot megelőző gyógypedagógiáról és milyen változásokat észlelnek ehhez képest: *„A gyógypedagógia a burzsoá korszakban kizárólag egy ugynevezett karitativ intézmény volt, amely az általános oktatásban részt nem vett gyermekekkel foglalkozott bizonyos mértékig, még pedig könyöradományok formájában. Ezt a karitativ jellegszerűséget a nép demokrácia kormánya megszüntette és ezt a problémát szocialista módon oldotta meg. A szocialista módon való megoldás annyit jelent, hogy a termelésből és a munkából különböző tragédiák folytán kizárt ember-anyagunkat is kötelesek vagyunk képesíteni a munka jogára és kötelesek vagyunk biztosítani azt, hogy életét a munka joga alapján élje, mint ember. Ezek a feladatok nem mindennapiak, ezek rendkívül nehéz feladatok, különösen ha figyelembe vesszük (...) hogy olyan emberekről és olyan gyerekekről van szó, akik agyilag sérültek.”* (Jegyzőkönyv, 1954).

E folyamatok keretében alakult és működött a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola 1946-1955 között. Az itt dolgozó pedagógusok munkájára ezen események mindvégig hatással voltak, a politikai/ideológiai kötöttségek a fennmaradt dokumentumokban is megmutatkoznak: *„Mi is érezzük, látjuk, tapasztaljuk megváltozott helyzetünket egyénileg is, de látjuk gyp. oktatásügyünk megbecsülésének sok-sok megnyilvánulását is. (...) Látjuk régi intlményeink fejlődését, új intézményeink létesítését, szakmai és politikai vonalon megnyíltak előttünk a fejlődés, a tanulás lehetőségei és ebben az évben elértük azt, hogy a magyar gyógypedagógiának Kossuth-díjasa is van már dr. Bárczi Gusztáv személyében.”* (MNL Ba ML VIII. 63. 225/1953, p. 2).

II.3. Az általános iskola és a gyógypedagógiai nevelés kapcsolata 1946 és 1955 között

Az Állami Gyógypedagógiai Iskola 1947-1955 között enyhén értelmi fogyatékos gyermekek számára működött a Pécsi Egyetem Utcai Állami Elemi Népiskola alagsorában, majd a Kulich Gyula utcában és kihelyezett osztályokban Pécsbányatelepen, Gyárvároson, Pécsszabolcson

(MNL Ba ML VIII. 63. 25/1955; Romváry, 2010). Az intézmény kapcsolata az általános iskolával – az áttelepítések és visszatelepítések ügyéből³ kifolyólag is – folyamatos volt, így indokolt annak áttekintése, hogy a vizsgált időszakban miképpen fonódott össze az általános iskola és a gyógypedagógiai intézmények kapcsolata a jogszabályok tükrében.

1946-ban, az oktatási rendszer átszervezésének idején rendelet jelent meg „*az általános iskola továbbfejlesztésének tárgyában*”, mely a fogyatékos gyermekeket is érinti (Rendelet, 1946, p. 16). E rendelet az érintett gyermekeket nevelhetőség szempontjából két csoportra osztja: az első csoportba tartoznak azok, akik részére az általános iskola keretén belül elkülönített gyógypedagógiai osztályt létesítettek, míg a másik csoportba tartozók részére gyógypedagógiai zárt intézmények álltak rendelkezésre. A rendelet az itt dolgozó nevelők képzéséről is határoz. Eszerint mind a gyógypedagógiai osztályokban, mind a gyógypedagógiai iskolákban gyógypedagógiai képesítéssel rendelkező vagy gyógypedagógiai tanfolyamot végzett pedagógusnak szabad tanítania. A gyógypedagógiai osztályokat az általános iskola keretén belül csak abban az esetben lehetett felállítani, ha a gyógypedagógiai iskolából férőhelyhiány miatt annyi tanuló kiszorult, hogy ez külön osztályok létesítését indokolta, illetve, ha a gyógypedagógiai iskolától nagy távolságra élő gyermekek elhelyezése csak ilyen formában vált megoldhatóvá. (Gál, 2010)

II.4. Az áttelepítések menete, az Áttelepítő Bizottság munkája

A fogyatékos tanulók jogosultságának meghatározása céljából minden városban gyógypedagógiai Áttelepítő Bizottságot kellett felállítani. Az Áttelepítő Bizottság tagja volt egy elnök, egy orvostag és egy gyógypedagógus. Emellett a Bizottság az éppen vizsgált tanuló tanítójával is kiegészült. Az áttelepítés a Köznevelési Minisztérium (a továbbiakban: KM) Gyógypedagógiai Osztályának fennhatósága alá tartozott (Gál, 2010). Az Áttelepítő Bizottság jegyzőkönyvet töltött ki a procedura során, mely részletesen tartalmazta a gyermek anamnéziséét (a kórelőzményt). (MNL Ba ML VIII. 63. i. n. 1955.09.02.)

A 6.000/1948. évi rendelet értelmében a gondviselő akkor is kérhette a tanuló gyógypedagógiai osztályba/iskolába áthelyezését, ha az áttelepítő bizottság gyógypedagógiai oktatásra nem utalta. Azt, hogy a tanuló melyik gyógypedagógiai osztályba került, a gyógypedagógiai osztály vezetője, a gyógypedagógiai általános iskolában pedig maga a tantestület állá-

³ Az *áttelepítés* a fogyatékos tanulók kiválasztásának, majd gyógypedagógiai osztályokba való átirányításának, áthelyezésének folyamata. A *visszatelepítés* az addig gyógypedagógiai oktatásban részesülő tanulók visszairányítása, majd integrálása az általános iskolai osztályba. Dolgozatomban – a korabeli szóhasználatból élve – e két kifejezést használok a folyamatok leírására.

pította meg. Az a tanuló, akinek értelmi fejlettsége még az I. gyógypedagógiai osztályban szükséges mértéket sem érte el, előkészítő osztályba került (Rendelet, 1948 idézi Gál, 2010). A gyógypedagógiai osztályokba áttelepített növendékek 85-90%-a munkás- és szegényparaszt származású volt, illetve sokan gyermekvédő intézetek gondozása alatt álltak. Közülük sok gyermeket értelmi fogyatékosnak minősítettek, akiket egyébként az általános iskola is képes lett volna nevelni-tanítani. Ennek hatására jelent meg az 1951. évi XV. törvény, melynek értelmében gyógypedagógiai intézetekbe, osztályokba csak olyan értelmi fogyatékos gyermekek vehetők fel, akiről a pedagógiai és orvosi vizsgálat is megállapította, hogy hiányos előmenetelük oka agyi sérülésből származó fogyatékoság (Gordosné, 2000b, p. 111). A 847/804-3/1953. VII. K. M. számú rendelet már azt is megjelölte, hogy a gyermek gyógypedagógiai intézetbe helyezése kizárólag idegszakorvosi vélemény alapján történhet, nem lehet csak a gondviselő kérelmére a felvételt elindítani. (Rendelet, 1953)

II.5. A gyógypedagógiai oktatásban részesülő gyermekek tanulmányi eredményeinek elbírálása, értékelése

Az 1948. évi rendelet szerint (az értelmi fogyatékosságú tankötelesek általános iskolai oktatásának szabályozása tárgyában) a tanulmányi eredmények megállapításakor az általános iskolában használt érdemjegyeket vették figyelembe, az elbírálás során azonban a tanuló értelmi fogyatékoságát is szem előtt tartották (Gál, 2010). A gyógypedagógiai iskola előkészítő, illetve I. osztályának elvégzését dokumentáló bizonyítvány képesítő hatállyal nem rendelkezett, hiszen az ott tanuló gyermekek tudása még nem felelt meg az általános iskolai I. osztály szintjének. A gyógypedagógiai általános iskola tanulóinak osztályozásánál és anyakönyvezésénél az általános iskolák részére megállapított nyomtatványokat alkalmazták. Az évvégi bizonyítvány jegyzet rovatában, az osztály sikeres elvégzése esetében fel kellett tüntetni azt is, hogy adott gyógypedagógiai osztály az általános iskola melyik évfolyamának felel meg (Gál, 2010). A gyógypedagógiai általános iskola előkészítő osztályát végzett gyermek részére „*látogatási bizonyítvány*” került kiállításra, azzal a kiegészítéssel, hogy a tanuló alkalmas-e további iskolai tanulmányokra. Ha a gyógypedagógiai oktatásban részesülő tanuló visszatelepítés folytán az általános iskola osztályába került, átlépéskor részére új általános iskolai tanulmányi értesítőt voltak kötelesek kiállítani, melyben elsősorban annak az általános iskolai osztálynak a tanulmányi eredményét kellett bejegyezni, melyet a tanuló az átlépés után végzett (Gál, 2010).

A 6.000/1948. sz. rendelet szerint, ha a tanuló tanulmányait gyógypedagógiai osztályban/iskolában fejezte be, akkor „*részére az általa sikerrel elvégzett legmagasabb gyógypeda-*

gógiai osztály bizonyítványa mellett (...) olyan általános iskolai bizonyítványt is ki kellett állítani, amely gyógypedagógiai oktatásra való utalást nem tartalmazott” (Rendelet, 1948, p. 44). Az átértékelés során az általános iskolai bizonyítványba az egyes tantárgyak érdemjegyeit a gyógypedagógiai bizonyítványból kellett átvenni. A gyógypedagógiai iskolák felső tagozatába már csak olyan tanulók kerülhettek, akik „fejlődési gátoltságuk miatt” az általános iskolába már nem voltak visszatelepíthetők. (Rendelet, 1948)

II.6. A pavlovi tanok, valamint a nervizmus alkalmazása az 1950-es években a magyar gyógypedagógiai intézményrendszerben

1950-től a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola elméleti alapjává Pavlov fiziológiai tanításai váltak és ettől kezdve a fogyatékos gyermekek iskoláiban – így a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskolában – is eszerint folyt a nevelés-oktatás (Gál, 2015). A fennmaradt dokumentumok tükrében a vizsgált intézmény pedagógusainak továbbképzése és munkája szintén ennek szellemében történt, így az alábbiakban az elmélet rövid ismertetése szükséges.

A nervizmus koncepciója ideológiai következményként érkezett hazánkba. Bárczi Gusztáv 1959-ben megjelent könyvében olvashatunk a nervizmus fogalmának egyik legfőbb alkalmazójáról, *Ivan Petrovics Pavlovról* (Bárczi, 1959). Bárczi Gusztáv állásfoglalásában kifejtette, hogy az értelmi fogyatékos gyermek esetében „*a gyógypedagógiai gyermekanyagot a pavlovi fiziológián keresztül vizsgálták, és a következő tények megállapítására jutottak: az értelmi fogyatékos gyermeknél kétségtelenül hiányos és hibás a gondolkodás, ennek megfelelően beszédjük vagy nincs, vagy hiányos, tehát a II. jelzőrendszerük nem működik emberi módon és ezeknél is a II. jelzőrendszert kell a nevelésnek kiépítenie*” (Bárczi, 1952 idézi Gál, 2015, p. 31). Pavlov az I. jelzőrendszeren a körülöttünk lévő valóság érzékelhető ingereire adott jelzéseket érti, az érzelmeket, a benyomásokat, a képzeteket és az érzéketeket vizsgálta. Erre épült a II. jelzőrendszer, amely már a „*jelzések jelzése*” a szó által, ami a valóságtól való elvonatkoztatást és általánosítást, ezáltal a beszédet, illetve a gondolkodást teszi lehetővé. Sajátos a helyzet az értelmi fogyatékos gyermekeknél, mert az ő személyiségüket illetően mindkét jelzőrendszerben diszfunkciók, gyengeségek ismerhetők fel. A gyógypedagógia legfőbb feladata, hogy a fogyatékos gyermekek nevelését végbe vigye, mindezt Bárczi Gusztáv 1952-ben így fogalmazta meg: „*A gyógypedagógia a neveléstudománynak az az ága, amely azoknak az embereknek a nevelésével foglalkozik, akiknél a II. jelzőrendszer vagy teljesen hiányzik, vagy az I. és a II. jelzőrendszer kapcsolatai hibásak.*” (Bárczi, 1952, p. 21).

III. Az iskolaalapítás körülményei

III.1. Gyógypedagógiai iskola létesítésének gondolata Pécsen az 1930-as években

Már a *Dunántúl* 1930. augusztus 14-én megjelent írásában arról olvashatunk, hogy Pécsen szükséges lenne gyógypedagógiai iskola létesítése az értelmi fogyatékos gyermekek megfelelő nevelése-oktatása céljából (Dunántúl, 1930). A terv évek óta foglalkoztatta a várost, azonban anyagi bázis híján nem sikerült megvalósítani. A kérdéssel kapcsolatban a *Dunántúl* munkatársa Gresz József szegedi gyógypedagógiai tanárral beszélgetett, aki pécsi születésű volt. A szakember az iskola létesítésével kapcsolatban a következőképpen vélekedett: *„Néhány évtized elmultával hazajöttem szülőföldemre abban a reményben, hogy a város már kiheverte a megszállás keserveit s itt is a többi kultúrvárosok mintájára sikerül majd megszerveznem egy gyógypedagógiai iskolát. Azonban szomorúan tapasztaltam, hogy ez a terv egyelőre még csak mindig tervnek marad (...) Már a háború előtt Pécs városa a legkultúraltabb városok közé tartozott s ma a legnagyobb iskolavárosok egyike. Ezért érthetetlen előttem, hogy Pécs városának még ma sincsen gyógypedagógiai intézménye. Pedig úgy emlékezem, hogy a „Dunántúl” már a háború elején foglalkozott egy létesítendő vakok intézetének a gondolatával (Szemrád-féle hagyaték), azonban pénz hiányában még ez sem valósulhatott meg.”* (Dunántúl, 1930, p. 2).

A kor embere olvashatott arról, hogy az országban a kisebb városok is hatalmas anyagi áldozatokat hoztak, hogy a *„sors sújtotta”* értelmileg fogyatékos gyermekek részére gyógypedagógiai intézetek létesüljenek (Dunántúl, 1930, p. 2). Ebben az időben körülbelül százezerre volt tehető ezeknek a gyermekeknek a száma és közülük 1930-ban csupán néhány száz részesülhetett oktatásban a meglévő kevés gyógypedagógiai intézet miatt (Dunántúl, 1930). A cikk szerzője és Gresz József is úgy vélekedett, hogy Pécs városa sem maradhatna el a többi kulturális város mögött, itt is égető feladat egy gyógypedagógiai iskola felállítása, mert Pécsen az elemi iskolák mellé régebben megszervezett kisegítő osztályok nem hoztak hosszú távú megoldást. Úgy gondolták, hogy a nemes cél keresztülviteléhez szükség lenne arra, hogy a város anyagi áldozatokat hozzon (Dunántúl, 1930, p. 2). A város megbízta Szieberth Róbert pedagógust, felügyelőt, hogy lépjen érintkezésbe a gyógypedagógiai intézet országos szakfelügyelőségével a fenti kérdésben. Szieberth felkarolta az ügyet, s mindent elkövetett, hogy 1931-re a gyógypedagógiai iskola alapköveit letehesse. Ehhez szükség lett volna arra, hogy a városházán akadjanak olyan „philantropok”, akik anyagi áldozatot hoznak az ügy mielőbbi rendezése érdekében (Dunántúl, 1930, p. 2).

III.2. A Pécsi Egyetem Utcai Állami Elemi Népiskola gyógypedagógiai oktatással összefüggő tevékenysége

A „boldog békeidők” utolsó éveiben merült fel egy új iskola alapításának gondolata Pécsen, mivel a város meglévő iskolái annyira túlszűfoltta váltak, hogy veszélyeztették az érdemi nevelő-oktató munkát (Laki, 1984, p. 21). A Pécsi Egyetem Utcai Állami Elemi Népiskola épülete 1923 augusztusában készült el, azonban a műszaki átadás előtt nem várt esemény történt. A Pécsre költöző pozsonyi egyetem hallgatóinak jelentős része kollégiumi elhelyezésre tartott igényt. 1923. november 17-én befejeződött az elemi iskola kollégiumi célú átalakítása, megnyílt a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Nagy Lajos Kollégiuma és itt működött nyolc éven keresztül. Az új elemi iskola tehát csak 1931-ben kezdhette meg működését az Egyetem utcában. (Laki, 1984)

Az 1932/33. tanévben 688 tanuló iratkozott be az iskolába. Levéltári forrásokból kiderül, hogy ebben a tanévben gyermeknyaralattási akcióra jelentkezett 17 testi fejlődésben visszamaradt gyermek, mely gyermekek között hét vérszegény, kilenc gyengén fejlett volt (Laki, 1984). A 16 tanteremből kettő kiegészítő iskolai teremként működött (MNL Ba ML VIII. 194. 123/1932-33 idézi Laki, 1984, p. 60). A forrás alapján információt kapunk arról, hogy már az iskola működésének második évében voltak tanulók, akik gyógypedagógiai nevelés-rekreatív oktatásra szorultak.

Az 1933/34-es tanévben a Tanfelügyelőség kiegészítő osztályok felállítását vette tervbe. Célja az volt, hogy a társaival együtt haladni nem tudó elsős tanulók részére, majd felmenő rendszerben kisebb létszámú osztályok szervezésével megkísérelje a hiányok pótlását, illetve a tanulók kiemelésével biztosítsa a jobb képességűek előrehaladását (Laki, 1984). Ezzel kapcsolatban véleményt kértek az akkori igazgatótól, Spereg Lajostól, melyet így ad meg: „*Tekintetes Kir. Tanfelügyelőségnek Pécs (...) A f. év augusztus 30-án kelt rendeletére tisztelettel jelentem, hogy a kiegészítő osztály felállítása véleményem szerint szükséges, mert az iskolánknál beiratkozott tanulók közül 14 szellemileg annyira elmaradt, fejletlen, hogy kiegészítő iskolába utalását szükségesnek tartom. A szervezés akadályokba nem ütközik, mert 2 tanterem (a mélyföldszinten) bebútorozva, 18-18 tanuló befogadására rendelkezésre áll (...) A tanulók száma szerint egy, esetleg két tanterem beállítása szükséges.*” (MNL Ba ML VIII. 194. 196/1933 idézi Laki, 1984, p. 62).

Az 1934/35. tanévben a tanulók létszáma 724 fő volt. A megnövekedett tanulólétszám miatt állandó problémát okozott a túlszűfolttság. Az iskola eredetileg 12 tantermesnek épült, azonban ebben az időszakban a tantestületi szoba és az alagsori helyiségek is tantermek lettek. Az utóbbiak egészségtelenek, levegőtlenek voltak, ablakot nyitni nem lehetett bennük, a

gyermek és a tanítók egészségét egyaránt veszélyeztették. (MNL Ba ML VIII. 194. 170-1/1935 idézi Laki, 1984)

Az 1936/37. tanévben a Tanfelügyelőség bekérte a tanerők névsorát, lakcímét, az iskola körzetéhez tartozó utcák betűrendes névsorát, hogy pártfogókat rendeljen ki a veszélyeztetett tanulók mellé. Azok a gyermekek tartoztak ebbe a terminusba, akiknek fizikai, szellemi és erkölcsi fejlődése (együttesen vagy külön-külön) nem volt biztosított. Ennek oka legtöbbször a család nehéz anyagi körülményei, az ingerszegény környezet és a szülők morális alkalmatlansága a nevelésre. A pártfogói beavatkozás eredményességének esélye ezért minimális volt. (MNL Ba ML VIII. 194. 17/1937 idézi Laki, 1984)

A kisegítő iskola megnyitása az 1937/38. tanévben valósult meg, vezetését Nagy Annára bízta. *„Nevezettet a Pécs, Egyetem-utcai áll. el. iskola mellett létesítendő kisegítő iskola vezetésével bízom meg. A szükséges bútorzat rendelkezésre leendő bocsájtása és átadása, valamint az érdekelt tankötelesek odaítélése iránt a Gondnokságot egyidejűleg felkértem.”* (MNL Ba ML VIII. 194. 216/1937 idézi Laki, 1984). 1937. december 15-én megnyílt a kisegítő iskola II. osztálya is, idehelyezték Balatonyi Mária tanítónőt (MNL Ba ML VIII. 194. 257/1937 idézi Laki, 1984, p. 74). Az 1938/39. tanévben a kisegítő iskola II. osztálya ideiglenesen a Pécsi Ágoston Téri Állami Elemi Népiskolában működött (MNL Ba ML VIII. 194. 247/1938 idézi Laki, 1984).

A kisegítő iskola, mely a statisztikák tanúsága szerint igen komoly eredményeket ért el, 1939. február 17-én feloszlott. A tanulókat szétosztották a környező iskolák normál osztályaiba (általában oda, ahonnan jöttek). Az Áttelepítő Bizottság az eredményességre való hivatkozással és a várható következmények miatt erősen kifogásolta ezt az intézkedést (MNL Ba ML VIII. 194. 32/1939 idézi Laki, 1984).

Az 1939/40-es tanévben az Áttelepítő Bizottság határozott fellépésének köszönhetően újra megnyílt a kisegítő iskola I. osztálya. A létszám ekkor 19 fő volt, azonban a folyamatos áttelepítések következtében hamarosan 25 főre nőtt. Ebből félévkor öt tanuló bukott meg, ami a gyermekek képességeihez és szociális körülményeikhez képest jó eredménynek mondható. Ballasch Lujza vezetésével rövidesen megnyílt a II. osztály is. Az 1940/41-es tanévben a két kisegítő osztály már nagyon szép eredménnyel működött (Laki, 1984).

1946 decemberétől az iskola elnevezése *„Egyetem utcai állami általános fiú- és leányiskola”* lett (MNL Ba ML VIII. 194. 363/1946 (XII) idézi Laki, 1984, p. 108). Az 1947/48. tanévben a tanulók száma 510 fő volt. Az iskolában 13 normál és egy gyógypedagógiai osztály működött ebben az évben (Laki, 1984, p. 111).

IV. Az Állami Gyógypedagógiai Iskola első 10 évének krónikája

IV.1. A pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola szervezése, megalakulása (1946-1947)

1945 előtt Pécsen az elemi iskolák mellett szervezett kislétszámú, kisegítő osztályokban folyt azon gyermekek nevelése-oktatása, akik különböző okok miatt nem érték el az értelmi fejlettségnek azt a fokát, hogy velük a többségi iskola eredményesen foglalkozhatott volna. A 70.000/1946. számú VKM rendelet (lásd II.3. alfejezet) végrehajtása lényeges változást hozott a növendékek kiválasztása és az iskola szervezeti felépítése tekintetében (Rendelet, 1946). Az Áttelepítő Bizottság 1946 októberében a pécsi elemi népiskolák gyermekeit átvizsgálta és az addig működött kisegítő osztályokat gyógypedagógiai osztályokká szervezte át. Belterületen az Ágoston téri, Belvárosi, Egyetem utcai, Fiume (Petőfi) utcai iskolában, külterületen pedig a Gyárvárosi iskola épületében működtek a gyógypedagógiai osztályok, kezdetben 133 növendékkel. Szakképzett nevelők hiányában elemi iskolai tanítókat osztottak be az osztályok vezetésére. (MNL Ba ML VIII. 63. 25/1955)

A gyógypedagógiai osztályok egységes irányítás alá kerültek, s ezzel megkezdte működését az önálló pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola. Az iskola központja az Egyetem Utcai Állami Elemi Népiskola épületének alagsorában (Egyetem utca 2.) volt. A működéshez szükséges felszerelést, fűtést, világítást a helyet adó általános iskola biztosította. A későbbiekben sor került a pécsszabolcsi és pécsbányatelepi gyógypedagógiai osztályok megnyitására is, melyek szervezetileg szintén a pécsi Gyógypedagógiai Iskola keretébe tartoztak. (MNL Ba ML VIII. 63. 25/1955) Baranya megyei viszonylatban az áttelepítések eredményeképp több helyen szükségessé vált az általános iskolák mellett működő gyógypedagógiai osztályok szervezése. 1955-re három gyógypedagógiai osztály működött Komlón, kettő Mohácson, kettő Szigetváron és egy Véménden. (MNL Ba ML VIII. 63. 25/1955) Az iskola működésének kezdetekor a gyógypedagógiai osztályokban tanuló diákok még a legszükségesebb iskolai felszereléssel sem voltak ellátva (MNL Ba ML VIII. 63. 48/946-47). A tantestület kérte az igazgatót, próbálja meg elintézni, hogy a szegény gyermekeknek is meglegyenek a szükséges iskolaszerek. Csépanyi Gyula az arra illetékeseknél megtette a szükséges lépéseket. (MNL Ba ML VIII. 63. 48/946-47) A kezdetekkor több hasonló probléma is adódott az iskola működésében. Az 1946/47. tanévben a tüzelőanyaghiány miatti hideg tantermekre és a világítás hiányára tekintettel 30 perces tanórákat tartottak. (MNL Ba ML VIII. 63. 48/946-47)

A pécsi Gyógypedagógiai Iskola tanulócsoportjainak szétszórt elhelyezése mellett az egységes nevelői eljárások alkalmazása nem volt biztosítható, az ellenőrzés munkája is nehéz-

séget okozott. Erősen kifogásolható volt, hogy a nevelő-oktató munka vegyes összetételű, heterogén tanulócsoportokban folyt. Az iskolafejlesztés terén az iskolavezetés első célkitűzése a belterületi osztályok központi épületben való elhelyezése volt, de e kérdés csak az 1954/55. tanévben nyert megoldást. (MNL Ba ML VIII. 63. 25/1955)

A pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola levéltári iratanyagában olvashatunk az 1946. október 22-én lezajlott pécsi Állami Gyógypedagógiai Osztályok igazgatóválasztó gyűléséről, melyen Csépanyi Gyulát⁴ nevezték ki igazgatónak. (MNL Ba ML VIII. 63. i. n., 1946.10.22.) A források bepillantást engednek abba is, hogy mi jellemezte a megnyíló iskola munkatársainak gondolkodásmódját. A tantestület és az igazgató egyaránt magáénak érezte azt a szemléletet, mely szerint e gyermekeknek sokkal nagyobb odafigyelésre, törődésre van szükségük: *„Kéri az új pedagógusokat, hogy erejük és tanítói lelkiületük legnagyobb szeretetével munkálkodjanak ezen iskola fellendítése érdekében. Elnöklő igazgató felhívja kartársait, hogy a gyógypedagógiai iskola gyermekeivel, mint az élet elesett szerencsétlenjeivel szemben nagyobb szeretetet kell tanusítani, mint a többi iskolakötelessel szemben.”* (MNL Ba ML VIII. 63. 48/946-47).

IV.2. Az intézmény helye az országos gyógypedagógia-hálózatban

Gyógypedagógiai intézménybe csak a népiskolából kizárt gyermeket lehetett felvenni (lásd II. fejezet). A kizárás oka mindig valamilyen fejlődési zavar, *„állandó sajtóságos alkat”* kellett legyen, melyhez lelki egyensúlyzavar kapcsolódott (Bárczi, 1946, p. 7). Általános vélekedésnek számított, hogy ezeknek a gyermekeknek a mozgásából hiányzik az egészségesek által megszokott ritmus, a *„mindennapi élet ritmusa”* és aritmiás voltak miatt előbb vagy utóbb a környezet számára *„elviselhetetlenné”* válnak. Bárczi Gusztáv és a kor embere is úgy tartotta, hogy a fogyatékos gyermekek az egészséges társaik számára elviselhetetlenek és emiatt el kell őket különíteni, hiszen *„elkülönítésük az egészségesek védelmét jelenti”* (Bárczi, 1946, p. 7). Eszerint tehát a gyógypedagógiai intézmények az *„egészségesek preventív intézményei”* voltak az 1940-es, 50-es években (Bárczi, 1946, p. 7). A forrásokból azt is láthatjuk, hogy 1946 márciusában az általános iskolában értelmi fogyatékoságuk miatt a többi tanulóval együtt haladni nem képes gyermekeknek még csak Budapesten volt lehetősége bekapcsolódni a nevelésbe-oktatásba. 1953-ra viszont már megszaporodtak a hazai gyógypedagógiai intézmények (lásd Mellékletek, 1. táblázat).

⁴ Csépanyi Gyula 1940. augusztus 1-től dolgozott Pécsen, először állami kislétszámú iskolai tanítóként, majd a pécsi gyógypedagógiai iskola igazgatója 1951 októberi szegedi áthelyezéséig. (MNL Ba ML VIII. 63. 694/1951)

IV.3. Az intézmény működése Csépanyi Gyula vezetése alatt (1947-1951)

Az intézmény alapításának időszakáról igen kevés iratanyag maradt fenn. Tudjuk azonban, hogy az iskola központosításának megoldásáig, az 1954/55. tanévig a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskolának saját leltári vagyona nem volt, tehát szemléltetőeszközeit is maguk készítették. A tanulócsoporthoz szétszórta elhelyezése, vegyes összetétele szintén nehezítette a dolgozók munkáját. Mindezek ellenére a fennmaradt iratanyagok azt bizonyítják, hogy a pedagógusok nagy szeretettel, odafigyeléssel munkálkodtak az iskola szervezése és fellendítése érdekében. A nevelőtestület szakmai továbbképzése folyamatos volt, emellett a kölcsönös hospitálások, valamint azok kiértékelése a kéthetente lezajló nevelőtestületi gyűléseken biztosította a módszertani megújulást. (MNL Ba ML VIII. 63. 45/1950)

Az alfejezetben vizsgált időszak egybeesik a szovjet ideológia megjelenésével hazánkban, s az új intézmény pedagógusainak munkáját jelentősen hátráltatta, hogy ezzel együtt az iskolákban folyó gyógypedagógiai nevelés-oktatás célja is megváltozott. Az iskola feladata lett az értelmi fogyatékos tanulók nevelése-oktatása a pavlovi fiziológia tanítása (lásd II.6. alfejezet) és a szovjet speciálpedagógia eredményeinek útmutatása alapján. (MNL Ba ML VIII. 63. 175/1953) A pedagógusok ideológiai továbbképzése folyamatos volt, valamint a jegyzőkönyvek tanúsága szerint minden nevelőtestületi értekezlet alkalmával kiértékelésre került a *Tartós Békéért Népi Demokráciáért!*, a *Társadalmi Szemle* és a *Szabad Nép* című folyóiratok aktuális száma. A munkájukat úgy kellett eredményessé tenniük, hogy a szovjet szociálpedagógia kiadványait átültették pécsi viszonyokra, többek között a Mjelnikov módszer⁵ alkalmazása is emiatt történt. (MNL Ba ML VIII. 63. 45/1950; 351/1951)

1949 májusában a *Dunántúli Napló* beszámol a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskolában folyó munkáról, illetve Csépanyi Gyula és a nevelőtestület nehéz feladatáról: „*Rengeteg lélek, türelem, szeretet kell ahhoz a munkához, amit Csépanyi Gyula, a gyógypedagógiai iskola igazgatója és tizennyolc munkatársa végez. Csökkent értékű, beteg, lelkileg megnyomordott gyermekekkel foglalkoznak hónapokon, éveken keresztül. (...) Az igazgató nem szívesen beszél a nyilvánosságnak munkájukról: - Mi itt csendben akarunk dolgozni azért, hogy ezek a gyerekek, ugyanúgy, mint sokezer másik gyerektársuk hasznos tagjaivá váljanak a népi demokráciának. Rájuk is munka vár kint az életben. Munka, amit biztos el is tudnak végzeni majd.*” (Dunántúli Napló, 1949, p. 5). A *Dunántúli Napló* újságírója az iskolába látogatott és

⁵ Szovjet tanítási módszer, mely osztatlan osztályokban/iskolákban folyó tanítást határoz meg. Lényege, hogy amíg a tanár az egyik csoporttal közvetlenül foglalkozott, addig a többiek önállóan tanultak (Jani & Sándor, é. n.). Az 1954/55. tanév első felében a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola összevont tanulócsoporthoz közül 3 osztályban Mjelnikov-rendszerű osztálycsoportosítást vezettek be. (MNL Ba ML VIII. 63. 75/1955).

az ott tanuló gyermekekről érzelmes, sajnálatra méltó képet festett. Az írásból kitűnik, hogy miként tekintettek a korszakban a fogyatékkal élő gyermekekre: „*Végigvezet az osztályokon. Mindegyikben 12-15 gyerek. Sápadt arcocskák, a barna, kék szemükben oly kevés csillogás. (...) - Egyénileg kell megküzdeni a szellemi, erkölcsi, szociális körülményeik nehézségeivel. Új testet, új lelket kell adnunk minden gyermeknek. Sokszor hónapok kellenek míg a legegyszerűbb számtani műveletet megtanulja egyik-másik. De ha van eredmény és kitartással van, az azután boldoggá tesz bennünket és visz előre nehéz munkánkban - meséli Novotny Györgyné.*” (Dunántúli Napló, 1949, p. 5).

Már 1949-ben problémát jelentett a központosítás megoldatlansága, melyet a következő sorok is megerősítenek: „*Egy kisfiú fogja meg a kabátomat. - Mondd néni, igazán meglesz az ötéves tervben a mi intézetünk? Ez a kérdés nagyon foglalkoztatja őket. Tanítónőjük, Csépany Gyuláné sokat mesél nekik a tervről, amikor majd gyönyörű iskolában, napfényes termekben fognak tanulni. Jobban szeretik ezt minden mesénél. Mindegyikünk élete egy szomorú regény. De aminek a vége mégis szép lesz, mert a tanítók fáradhatatlan munkája (...), mellyel önálló iskolákká szervezte az addig gazdátlanul lévő gyógypedagógiai osztályokat és ellátta őket a szükséges tanszerekkel, felszereléssel, orvost biztosít és fizet számukra és amely az ötéves terv során hatalmas, új intézményt létesít ezeknek a gyermekeknek, meghozza az eredményt (...)*” (Dunántúli Napló, 1949, p. 5).

1950 februárjában a VKM kinevezte az iskolához Szilvágyi Lajos tanárt, aki 1953 októberében az Oktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: OM) Gyógypedagógiai Osztályán tanulmányi felügyelőként kap helyet (MNL Ba ML VIII. 63. 45/1950; 509/1953). 1955-ben az OM gyógypedagógiai folyóiratának, a *Gyógypedagógiának* a szerkesztője lesz, emellett lektori feladatok végzésével is részt vállal a hazai gyógypedagógia-írás fejlődésében.

A pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskolában az 1949/50. tanévben már 22 osztály működött 344 tanulóval és 18 fő pedagógussal (MNL Ba ML VIII. 63. 45/1950), a tanulók létszáma azonban a következő tanévre jelentősen csökkent (MNL Ba ML VIII. 63. 602/1950). Az 1950/51. tanév szeptemberében még beiratkozott 374 tanuló, viszont az 1260-28-1/1950. sz. VKM rendelet (Rendelet, 1950) végrehajtását követően már csak 280 fő tanuló maradt az intézményben (MNL Ba ML VIII. 63. 602/1950). A rendelet végrehajtásához az Áttelepítő Bizottság felállította az összes növendék pontos anamnézisének, valamint a gyermekek szüleinek (összesen 1140 fő) átvizsgálása is megtörtént. A kilenctagú áttelepítő bizottság három napon át dolgozott az igazgatóval együtt, hogy e munkát elvégezze. (MNL Ba ML VIII. 63. 613/1950) A nevelőtestület 1951. február 22-én, a Magyar Dolgozók Pártja II. Kongresszusa alkalmából felajánlotta, hogy kiértékeli az 1260-28-1/1950. számú rendelettel visszatelepített

tanulók előrehaladását, kiket a fenti rendelet alapján 1950. szeptember 18-án az általános iskolába helyezett át. Az elkészült dokumentumok rávilágítanak arra, hogy milyen nehéz feladata volt az itt dolgozó pedagógusoknak, milyen súlyos esetekkel találkoztak nevelő-oktató munkájuk során. (MNL Ba ML VIII. 63. 161/951)

Az iskola fennállása során a gyermekek mulasztásai és a fegyelmezési nehézségek mindvégig gondot okoztak. Ezek ellen a pedagógusok rendszeres családlátogatással küzdöttek. A pedagógusok már a kezdetektől folyamatos kapcsolatot tartottak fenn a szülőkkel, hiszen felismerték, hogy csak a család és az iskola közös munkájával tudják elérni a tanulók fejlődését. A gyógypedagógiai nevelőmunka alapjának tekintették a gyermekek pontos megismerését is, ezért állandóan gyarapították a tanulókról szerzett megismerési adatokat, az anamnéziseket (MNL Ba ML VIII. 63. 351/951). A tananyagot el nem sajátító tanulóknak kiegészítő foglalkozásokon, tanítás utáni korrepetálásokon segítettek. Ezek megvalósításában nehézséget okozott, hogy a központosítást megelőző években a tantermet a gyógypedagógiai osztályok tanítása előtt, illetve után az általános iskola használta, így teremhiány miatt sok esetben erre nem volt lehetőség (MNL Ba ML VIII. 63. 161/951).

1951 márciusában előrelépés történik az intézmény elhelyezésének ügyében. Baranya megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága Oktatási Osztályának vezetője az 1262-2/1951. számú rendelkezés alatt arról döntött, hogy kitelepíti az általános iskolák épületeiből a gyógypedagógiai osztályokat. Pécs város területén a Pécsi Ágoston Téri Állami Elemi Népiskola épületében elhelyezett gyógypedagógiai osztályt olyan épületbe költöztette volna át, ahol csak ideiglenesen maradhatott volna. Ennek megvalósulását a VKM akadályozta meg. A VKM csoportvezetője, Kádinger Jánosné közölte az osztályvezetővel, hogy a kiadott rendelkezését hatálytalanítsa és a gyógypedagógiai osztályok működését az Ágoston téri iskolában továbbra is biztosítsa. (MNL Ba ML VIII. 63. 224/951)

A nehéz munkakörülmények ellenére az itt dolgozó pedagógusok élethivatásként tekintettek a gyógypedagógiai tevékenységre, erről árulkodik többek között az alábbi, 1951. április 30-án született jegyzőkönyv részlete: *„A gyógypedagógiai intézményekben működő nevelők a legnehezebb versenyszerű munkát végzik a tanítási eredmény eléréséért. Ennek a versenynek nagyon erősnek kell lenni, mert olyan tanuló anyagnál kell eredményt elérni, akiknél már mindenki lemondott arról más iskolában, hogy eredményt fog és tud elérni. E munka a mi élethivatásunk. (...) Jutalmunk az, ha látjuk, hogy tanítványaink jól és öntudatosan meg tudják állni helyüket a normál munkás kollektívában, hirnévre pedig nem is törekedhetünk mert a gyógypedagógiának csak a halk, nagyon gondos, nagyon körültekintő munka adhatja meg az eredményt.”* (MNL Ba ML VIII. 63. 351/951).

Az 1951/52. tanévben a tanulók létszáma 339 fő, a nevelőké 17 fő volt (MNL Ba ML VIII. 63. i. n. 1951.09.10.). Október 19-én nem várt esemény történik az iskolavezetés terén. A KM csoportvezetője, Kádinger Jánosné Csépanyi Gyulát és feleségét az akkori szolgálati beosztásuk alól azonnali hatállyal felmentette és a szegedi Siketnémák Tanintézetéhez nevelői minőségbe áthelyezte. Az iskola igazgatói teendőit Bérczes Livia igazgatóhelyettes vette át. (MNL Ba ML VIII. 63. 689/1951; 690/1951) Ezzel párhuzamosan Berényi Üveges Sándort áthelyezte a szegedi Siketnémák Tanintézetétől a pécsi gyógypedagógiai iskolához és megbízta az igazgatói teendők végzésével (MNL Ba ML VIII. 63. 691/1951). Berényi Sándorné szintén a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskolához kapott megbízást (MNL Ba ML VIII. 63. 692/1951). Az áthelyezések okát nem ismerjük, tudjuk azonban, hogy az igazgatóval szemben folytatott ellenőrzés következménye volt. (MNL Ba ML VIII. 63. 688/1951)

IV.4. Szakmai törekvések Berényi Üveges Sándor vezetése alatt (1951-1955)

A fennmaradt iratanyagok tanúsága szerint az 1950-es évek első felében is nehéz anyagi körülmények között élő gyermekek tanultak a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskolában. 1951 novemberében a KM a tanulók szociális helyzetének javítása érdekében pénzt utalt ki a gondozó nélküli gyermekek felruházásához. (MNL Ba ML VIII. 63. 741a/1951)

Az 1951/52. tanévben az iskolához szervezetileg 16 osztálycsoport tartozott, melyből hat csoport tartózkodott helyileg a Pécsi Egyetem Utcai Állami Elemi Népiskola épületében. Az igazgatói iroda szintén az Egyetem utcai iskolában volt, 10 osztálycsoport pedig a város különböző bel- és külterületi általános iskolájában kapott helyet. A különböző iskolákban működő osztálycsoportok teljesen osztatlan vagy részben osztott csoportok voltak. Olyan osztálycsoportok is működtek, melyekből hármat tanítottak ugyanabban a tanteremben és mindhárom osztálycsoport részben osztott volt. Ez az elhelyezés pedagógiai tekintetben sem volt helyes, sürgős központi elhelyezés vált kívánatossá. (MNL Ba ML VIII. 63. 814/1951) 1951. november 29-én a tanulmányi felügyelő így számolt be a látogatása során tapasztaltakról: *„A tantermek különben tiszták és megfelelők. Az egyetem utcai központ termei és annak folyosója is. Azok dekorálása időszerű és izléses. A 16 tanerős iskolának nincsen tantestületi szobája. (...) Az iskola felszerelése kielégítő. Nagyon hiányzik azonban egy írógép. Ennek hiányában teljesen primitív módon nagy munkatöbblettel lehet megoldani és vinni az iskola adminisztrációját. (...) Az iskola elszórtan működő osztálycsoportjainak egy központi épületben való elhelyezése érdekében megtekintettük az igazgató kartárssal együtt a KM. tulajdonában lévő Lyceum u. 4. szám alatti épületet. Megállapítottuk erről, hogy az épület műemléknek nyilvánított, kacskaringós toldaléképítkezés sok apró és tanteremnek nem megfelelő kis szobával*

és egészen szűk udvarral. A Tervező Intézet megállapítása szerint cca 150.000 Ft. lenne szükséges a helyreállításához.” (MNL Ba ML VIII. 63. 814/1951). A nevelőtestület munkájával kapcsolatban az alábbi megállapításokat tette a tanulmányi felügyelő: „A nevelőtestület tagjai osztályaikban általában jó munkát végeznek. Vannak azonban feladatok, melyeket a tantestület tagjai közös kollektív munkával kell, hogy megoldjanak. Ilyen feladat legelsősorban a központi, „egyetemutcai” iskola tanulóinak feltűnő fegyelmezetlen volta. (...) Másik ilyen terület a szemléltető eszközök szaporítása gyűjtés és készítés útján. Igen fontos még a tapasztalatcsere. Ilyen nagy létszámú tantestületnél ez a kérdés helyben megoldható és ezzel a lehetőséggel föltétlenül élni kell.” (MNL Ba ML VIII. 63. 814/1951). A tanulmányi felügyelő beszámolója alapján az iskolában még mindig aránytalanul magas számban fordultak elő mulasztások. A külterületen lévő osztályok esetében ez némileg indokolható volt a nagy távolsággal és a késő délutáni tanítási idővel, de úgy vélték, hogy családlátogatásokkal és „felvilágosító munkával” ezek is csökkenthetőek lettek volna. (MNL Ba ML VIII. 63. 814/1951)

Az újonnan kinevezett igazgató a tantestületnél a „kollektív szellem”, a növendékeknél pedig a fegyelem helyreállításában látta a legsürgősebb feladatot. Éppen ezért az osztálycsoportokat folyamatosan látogatta (MNL Ba ML VIII. 63. 814/1951). Az igazgatóváltás évében felmerülő probléma volt továbbá, hogy az iskolában nem működött szülői munkaközösség. Ebből kifolyólag ennek létrehozását az összesítő munkaterv egyik beütemezett feladatává tették, így a nevelőtestület tagjai egyéni munkatervükbe is felvették a szülőlátogatásokkal és a szülői értekezletekkel kapcsolatos „felvilágosító munkát” (MNL Ba ML VIII. 63. 814/1951). Az 1952/53. tanévben megalakult a Szülői Munkaközösség, azonban az igazgatóhelyettesre várt a feladat, hogy ennek működését aktívabbá tegye. A szülői értekezletekre sem érkeztek a szülők teljes számban, így családlátogatásokat kellett felhasználnia a pedagógusoknak (MNL Ba ML VIII. 63. 45/1953).

Decemberben a Pécsi Kisipari Faipari Szövetkezet elfogadta az iskola patronálását. A tantestületnek azonban szembe kellett nézni azzal, hogy e félévben a tervezett *Beszédhibás Tanfolyam* elindítása tanerőhiány miatt elmaradt, illetve az iskola központosításának kérdését sem sikerült még megoldani. (MNL Ba ML VIII. 63. 22/1953) A pedagógusok rendszeresen látogatták a szakmai továbbképzéseket, a Pedagógiai Szakszervezet és a Pártoktatók Házának eseményeit, előadásait is követték. Az Orvostudományi Egyetem előadássorozatainak a nevelőtestület több tagja részt vett. A szakmai problémák megbeszélése „módszeres értekezleteken”, tapasztalatcsere tanítások keretében, módszertani munkacsoportokban történt. Megalakult továbbá a pavlovi nervizmus szemléletére épülő gyakorlati gyógypedagógiai módszerek ki-

dolgozására készülő bizottság. Szilvágyi Lajos e célból felvette a kapcsolatot a Gyógypedagógiai Tanérképzővel. (MNL Ba ML VIII. 63. 44/1953)

A tanulók a politikai-erkölcsi nevelés érdekében kulturális és politikai megmozdulásokon, kiállításokon, ifjúsági filmelőadásokon vettek részt. E félévtől kezdve a „*versenyszellem elmélyítése és fokozása érdekében*” az iskolarádióon keresztül heti kiértékelés történt. A gyermekek részt vehettek továbbá labdarúgó-mérkőzéseken, mely az iskola első jelentős sportolási lehetősége volt. (MNL Ba ML VIII. 63. 45/1953) Problémaként merült fel az osztályok heterogén összetétele. Egyre többen mulasztottak ruha- és cipőhiány, valamint az iskolától való nagy távolságok miatt. A problémákkal kapcsolatos családlátogatások és a figyelmeztetések csak rövid ideig bizonyultak hatásosnak. (MNL Ba ML VIII. 63. 45/1953)

Az 1952/53. tanévben az iskola 16 tanulócsoportja a város kül- és belterületén nyolc különböző, a központtól számított hét kilométeres körzetben volt elhelyezve (lásd Mellékletek, 2. táblázat). Az iskola átlagos tanulólétszáma 300 fő volt. Ebből a város belterületén 180 tanuló, míg a város külterületén, a bánya- és ipartelepeken 120 fő élt. E magas tanulólétszám már önmagában is bizonyította és indokolta a Pécs városi gyógypedagógiai iskola szükségességét. Ugyanakkor nemcsak a nagylétszámú értelmi fogyatékos gyermekek beiskolázása képezte az iskola feladatát. Az iskolára várt a „*Hibásbeszédűek Tanfolyamának*” és a konduktív „*Mozgásterápiának*”⁶ a megszervezése is. (MNL Ba ML VIII. 63. 46/1953) Feladatainak elvégzését és a tervek megvalósítását nagyban hátráltatta azonban az a körülmény, hogy az iskolának továbbra sem volt saját központi épülete. Ismét előtérbe került tehát az iskola belterületi osztálycsoportjainak egy központi épületben való elhelyezése, úgy a tanulmányi előmenetel fokozása, mind pedig a fegyelem megszilárdítása szempontjából, de irányítási, gazdasági nehézségei is voltak a szétszórtságnak. „*Mi eddig sem vártuk összetett kezekkel, hogy a probléma magától megoldódjék. Iskolánk szerencsétlen elhelyezéséből eredő működési nehézségeit feltártuk a K.M. előtt is, valamint a helyi illetékes tanácsi szervek előtt is. Ennek eredményeképpen már közel álltunk a kedvező megoldáshoz, de előre nem látott magasabb politikai szempontok (...) miatt a gyógypedagógiai iskola elhelyezésének ügye egyelőre ismét háttérbe szorult.*” (MNL Ba ML VIII. 63. 46/1953, p. 1). Az iskola igazgatója és a nevelőtestület az igényeik megvalósítására irányuló munkát tovább folytatta. Arra az esetre pedig, ha az iskola elhelyezése nem volna megoldható, a legégetőbb szükségletként az 1954. tanévben egy Pécs város belterületén felépítendő, korszerű, 10 tantermes iskolaépület felépítését kérték. Ez

⁶ A konduktív nevelés a központi idegrendszer sérülése következtében mozgássérült személyek pedagógiai (re)habilitációjában meghatározó szerepet betöltő nevelési koncepció, amely a II. világháború után jelent meg a magyar gyógyítva nevelő eljárások részeként. 1963 óta önálló nevelési rendszer. (Horváthné Kállay, 2016)

esetben a város belterületén lakó valamennyi tanulót egy helyen tudták volna összefogni, napközi otthont, tanulószobát, munkatermet, tornatermet tudtak volna részükre biztosítani. Így belterületen az iskola által használt kilenc helyiséget ismét az általános iskolák rendelkezésére tudták volna bocsátani, ami az akkor Pécssett általános és középiskolai viszonylatban mutatkozó tanterem-hiányt is enyhítette volna. Az építkezés költségeire három és félmillió forint tervberuházási összegre lett volna szükség. (MNL Ba ML VIII. 63. 46/1953)

Az iskola a felszerelést tekintve is igen elhanyagolt állapotban volt. A növendékek főként a bányák, gyárak, üzemek dolgozóinak gyermekeiből tevődött össze. *„A dolgozó nép Állama kell, hogy megfelelően gondoskodjék gyógypedagógiai szempontból is a dolgozók gyermekeiről és mielőbb el kell jönni annak az időnek, hogy Pécs városában a pécsi és környéki dolgozók gyógypedagógiai nevelés-oktatást igénylő gyermekei egy korszerű, rendeltetésének 100%-ban megfelelő iskolaépületben – és nem egészségtelen alagsori helyiségekben – részesüljenek az eddiginél jobb, eredményesebb szakoktatásban.”* (MNL Ba ML VIII. 63. 46/1953, p. 2). Az igazgató kérte a KM VII. Ügyosztályát, hogy a pécsi Gyógypedagógiai Iskola ügyét, mint mielőbbi megoldásra váró feladatot, beruházási tervébe vegye fel és az iskola működéséhez adjon támogatást (MNL Ba ML VIII. 63. 46/1953).

1953. február 7-én tanulmányi ellenőrzés zajlott az iskolában. Az ellenőrzés jegyzőkönyvében arról olvashatunk, hogy az áthelyezése óta milyen munkát végzett Berényi Ü. Sándor. Megtudjuk, hogy munkáját igyekezett a legnagyobb lelkiismeretességgel végezni. Az iskola vezetésének átvételekor azonnal felismerte az iskola legnagyobb problémáját: szétszórt helyzetét, és hozzálátott az iskola központosítási kérdésének megoldásához. Fáradozása eddig sikertelen volt. A Szülői Munkaközösséggel és a többi általános iskolával karöltve több alkalommal kérte a helyi Tanács illetékes szerveit, hogy biztosítsanak egy központi épületet a gyógypedagógiai iskola számára. Igénybe vette a KM segítségét is, mégsem sikerült a Tanács által – a jegyzőkönyv tanúsága szerint már régebben – megígért Fürdő utcai épületet az iskola számára biztosítani. A nevelőtestülettel és a Szakszervezeti Bizottsággal együtt fokozott erővel dolgoztak, hogy magukra és az iskola helyzetére felhívják az illetékesek figyelmét. (MNL Ba ML VIII. 63. 65/1953) Az igazgató az iskola életét helyesen irányította, a megfelelő segítséget igyekezett minden irányba megadni. A tervszerű munka érdekében az iskola részére egészsévi és külön beütemezett negyedévi munkatervet készített. Berényi Ü. Sándor a nevelőkkel havi ütemtervet is készítettett, óralátogatásokat végzett. (MNL Ba ML VIII. 63. 65/1953) Berényi Ü. Sándor célja áthelyezésekor az volt, hogy „*kollektív szellemet*” alakítson ki a nevelőtestületben. Ezt 1953-ra sikerült is elérnie. A fennmaradt jegyzőkönyvek alapján

megállapítható, hogy a nevelőtestület egymással szemben megértő, egymást megbecsülő, segítőkész volt. (MNL Ba ML VIII. 63. 225/1953)

Az igazgató megszervezte a nevelők szakmai és politikai továbbképzését. 1953 februárjában hat gyógypedagógiai főiskolai végzettségű nevelő a KM által vezetett kötelező egyéni tanulásban vett részt. Minden második hét pénteken tanulókör során találkoztak, ahol az előírt konferenciákra lelkiismeretesen felkészültek. Kilenc gyógypedagógiai szaktanítói oklevéllel rendelkező nevelő a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola egyéni tanulója volt. Tanulókörre minden héten szerdán jöttek össze. Az igazgató az igazgatók számára előírt oktatási formában vett részt, míg Szilvágyi Lajos oktatókader az oktatókáderek számára szervezett továbbképzésben részesült. (MNL Ba ML VIII. 63. 65/1953)

Az 1952. december 1-2. között országosan rendezett Gyógypedagógiai Konferencián elfogadták és határozatként kimondták, hogy a magyar gyógypedagógia egysége, fejlődése, útja a nervizmus szemléletén alapszik. E szemlélet alapján végezték a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola pedagógusai munkájukat, ez érvényesült a nevelés-oktatás minden területén. A szemlélet kialakításához és felhasználásához alaposan megismerték a pavlovi fiziológiát, a pedagógiai eljárások materialista alapját. (MNL Ba ML VIII. 63. 65/1953) Berényi Ü. Sándor az országos konferencia határozata alapján megszervezte a nevelőtestület körében a módszertani munkaközösséget, valamint a nevelők szakmai munkájának javítása és továbbképzése érdekében beütemezte a minden hónapban megtartandó bemutató tanításokat (MNL Ba ML VIII. 63. 65/1953). A bemutató tanítás vázlatának megismerése, a megfigyelés és a tanítás kiértékelése már akkor is eredményes és célravezető módszer volt.

Az igazgató és helyettese jó kapcsolatot épített ki a területileg illetékes Pártszervezettel. Az iskola rendezvényeire meghívták a Párt képviselőit, akik rendszerint részt is vettek azokon. A nevelőtestületben négy párttag volt. A helyi Pedagógus Szakszervezet felé is szoros kapcsolatot ápolt a nevelőtestületi Szakszervezeti Bizottság. A pedagógusok munkájukért többször részesültek elismerésben. (MNL Ba ML VIII. 63. 65/1953)

Az iskola igazgatóhelyettese segítséget nyújtott az iskola adminisztratív ügyeinek intézésében. A felvételi és anyakönyvi naplókban a szükséges bejegyzéseket elvégezte. Bérczes Livia irányította a Szülői Munkaközösséget, valamint az iskola patronáló üzemével, a *Pécsi Asztalos Kisipari Szövetkezettel* is tartotta a kapcsolatot. Általánosságban az is megállapítható, hogy a nevelőtestület a munkáját igyekezett teljes mértékben teljesíteni. Tanmeneteiket az 1952/53. tanévben az új tanterv szellemében készítették el, azokat közös tanmenetbíráló értekezleten kiértékeltek. Vázlatokat naponta, rendszeresen készítettek. Naplóikat is hiánytalanul, rendben vezették. (MNL Ba ML VIII. 63. 65/1953)

1953 februárjában a KM Ügyosztálya (női) kézimunkaszakkör szervezését engedélyezte. A szakkör vezetője Kovács Tituszné lett. Ez évben a Petőfi utcai gyógypedagógiai osztály versenyfelhívást is hirdetett kézimunka kiállításra. (MNL Ba ML VIII. 63. 92/1953) Év végén már kiállítást is tartottak a szakkör munkáiból, melyről a nevelőtestület és a szülők is elismerően nyilatkoztak (MNL Ba ML VIII. 63. 333/a/1953).

Ez év március hónapban a Pedagógus Szakszervezet által rendezett Pedagógus Napon a nevelőtestület meghallgatta Bárczi Gusztáv előadását. A pedagógusok elismerték Bárczi munkáját a pavlovi nervizmus ismertetése és felhasználása terén. Úgy vélték, az általános pedagógiára is értékesek Pavlov útmutatásai, így a nevelőtestület tagjai igyekeztek ezt az általános és középiskolák pedagógusaiban is tudatosítani. (MNL Ba ML VIII. 63. 92/1953)

A nevelőmunka terén számos feladata volt a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskolának. Az iskola munkatervének egyik célkitűzése volt az 1952/53. tanévben, hogy ráneveljék növendékeiket az osztályok és az iskola berendezésének, vagyonának védelmére. A tanulók felszereléseinek (könyvek, tanszerek) rendben tartása is a nevelőtestület állandó feladatát képezte. Sok esetben a gyermekek otthoni környezete sem segítette elő az iskola ezirányú törekvéseit (MNL Ba ML VIII. 63. 225/1953). Az iskola részt vett a „*Miénk az iskola*” és az „*Építsük, szépítsük iskolánkat*” mozgalomban, így igyekeztek az osztálytermek tisztaságára felhívni a tanulók figyelmét (MNL Ba ML VIII. 63. 225/1953).

Ahogy fentebb említésre került, az iskolában is megalakult a módszertani munkaközösség, melynek működése a pavlovi fiziológia elméletének gyakorlati alkalmazását segítette elő. A munkaközösség közelebbi célkitűzése volt „*az absztrakció kialakítása az írás-olvasás-fogalmazás tanításánál*”. (MNL Ba ML VIII. 63. 225/1953) A metodikai munka elősegítését szolgálták a havonta tartott bemutató tanítások, illetve a módszeres értekezletek. A növendékek anamnéziseinek kiegészítését a pedagógusok folyamatosan végezték és az 1952/53. tanévben megindult az iskolából kilépett tanulók további sorsának, elhelyezkedésének felderítése, az utánkövetés. (MNL Ba ML VIII. 63. 225/1953)

A korrepetálásokat – osztálycsoportjaikon belül – főként egyéni foglalkozások formájában végezték a pedagógusok. Az iskola azon osztálycsoportjainál, ahol a tantermekben váltakozó tanítás folyt (például Gyárvárosban), a korrepetáló munka – a helyiség hiánya miatt – még mindig nem volt végezhető. (MNL Ba ML VIII. 63. 225/1953)

Az iskolának jól kiépített kapcsolata volt a szakszervezettel, illetve a helyi Tanácsok Oktatási Osztályaival. A problémáikat igyekeztek feltárni az Osztály előtt. Az iskola végleges elhelyezésének ügyét, a megoldás szükségességét is felismertették azokkal, a megnyugtató

megoldást innen várták. Az iskola Szakszervezeti Bizottságának elnöke Szilvágyi Lajos volt, aki megfelelően irányította az iskola nevelőmunkáját. (MNL Ba ML VIII. 63. 225/1953)

A Szülői Munkaközösséggel kapcsolatban megállapítható, hogy csak kevés szülő érdeklődését sikerült felkelteni az iskolában folyó munka iránt. A pedagógusok folyamatosan a szülők közömbösségének felszámolására törekedtek. (MNL Ba ML VIII. 63. 225/1953) Az 1952/53. tanévben a beiskolázás körül is akadtak hiányosságok. Előfordult, hogy egyes tanulók – bár tankötelesek voltak és az Állami Gyógypedagógiai Iskola kötelékébe tartoztak – nem lettek beiskolázva az év folyamán. Ez lemorzsolódáshoz vezetett. A nevelőtestület azonban állandó figyelemmel kísérte a növendékeket, hiszen évközben a létszámcsökkenés egyes osztályok megszűnéséhez vezethet. (MNL Ba ML VIII. 63. 333/a/1953)

Az 1953/54. tanévben 252 tanuló iratkozott be az iskolába. Két új pedagógussal is bővült a tantestület, így 20 főssé vált. A túlkorossá vált tanulókkal és szüleikkel felvette a kapcsolatot a nevelőtestület és igyekeztek meggyőzni őket a továbbtanulás fontosságáról. A növendékek szociális összetételét tekintve többségük munkás-paraszt származású volt. A nevelőtestület ugyanakkor figyelemmel kísérte azokat a tanulókat, akiket az általános iskolába visszatelepített, integrált és meggyőződtek arról, hogy valóban beiratkoztak oda. A gyógypedagógiai iskola pedagógusai már tanév elején felvették a kapcsolatot az általános iskolák I. osztályainak vezetőivel, hogy az oda beiratkozott agyi sérült gyermekek mihamarabb gyógypedagógiai nevelésbe-oktatásba átkerüljenek. (MNL Ba ML VIII. 63. 382/1953)

1953. szeptember 1-ig az iskola 3 osztálycsoportja váltakozó tanítással a Pécsi Gyárvárosi (Szieberth Róbert) Állami Elemi Népiskola épületében rendelkezésre bocsátott tanteremben működött. Az ehhez szükséges dologi feltételeket a helyet adó iskola biztosította. Szeptember 1-től azonban a Gyárvárosi iskola igazgatósága az eddig napközi otthonként használt Álmos utca 4. szám alatti épületet engedte át a gyógypedagógiai osztályok használatára. Ebben az épületben viszont nem volt biztosítva a tanterem mindennapi takarítása, téli hónapokban a fűtés, a bútorzat hiányos volt. Ugyanekkor történt az is, hogy az Ágoston Téri Állami Elemi Népiskola és a Belvárosi Általános Iskola tehermentesítése érdekében az itt használt tantermeket át kellett adniuk az említett általános iskoláknak. Egyidejűleg a három tanulócsoport részére a Megye utca 18. szám alatti épületben található két tantermet jelölték ki. Ez az intézkedés több szempontból is aggályosnak bizonyult: a helyiségek higiénias szempontból kifogásolhatóak voltak, takarítás, fűtés és bútorzat sem volt. Az egyik tanterembe az esővíz is befolyt, a mosdóhelyiségek nem voltak üzemképesek, a szennyvíz pedig feltört az udvaron. Mindez azért is jelentett problémát, mert a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola költségvetésében kizárólag az Egyetem utcai részleg dologi kiadásaira volt fedezet. Az isko-

lának egy hivatalsegédje volt, aki munkaidejét teljes egészében az Egyetem utcai helyiségek ellátásával töltötte, a takarítási és fűtési munkák ellátása így a Gyárvárosi és a Megye utcai részlegnél csak kisegítő munkaerő beállításával lett volna megoldható. Berényi Ü. Sándor e problémák okán Baranya megye Tanácsa V. B. Oktatási Osztályához fordult. (MNL Ba ML VIII. 63. 407/1953) Ennek eredményeképp az iskola a Ságvári Szakérettségis Kollégiumtól használt bútorokat vett át, a Megye utca 18. szám alatt található épület helyett pedig 1953. október 31-én a Délszláv Általános Iskolában (Kulich Gyula utca 2.) kaptak tantermet. (MNL Ba ML VIII. 63. 446/1953; 506/1953) Lehetővé vált ugyanakkor a Pécsi Fiume (Petőfi) Utcai Állami Elemi Népiskola tehermentesítése is, mivel az ott használt 1 tantermet az általános iskola rendelkezésére bocsátották és az ott működő két tanulócsoportot szintén a Délszláv Általános Iskola épületében helyezték el. Így tehát a belterületi osztálycsoportok elhelyezése a következő lett: az Egyetem Utcai Állami Általános Fiú- és Leányiskolában négy tanulócsoport működött 71 tanulóval, a Délszláv Általános Iskolában pedig hat tanulócsoport 102 növendékkel. (MNL Ba ML VIII. 63. 506/1953) Ez az elhelyezés az iskola működésének szempontjából kedvezőbbnek bizonyult, hiszen több osztálycsoport osztatlanságát felszámolták és a növendékek átcsoportosításával több osztályt hoztak létre. A végleges megoldás azonban még váratott magára, valamennyi belterületen élő tanulót egy központi épületbe kívánták összehozni. (MNL Ba ML VIII. 63. 506/1953)

A korszerű szemléltető felszerelések hiánya továbbra is komoly gondot okozott. A természettudományos alapismeretek tanításakor a nevelők kizárólag a saját maguk által készített szemléltetőeszközökre támaszkodhattak. Az iskola nem rendelkezett sem biológia-, sem fizika-, sem kémiaszertárral. Megfelelő szerszám, anyagellátás nélkül a munkára nevelés elvének érvényesítése sem volt biztosítható. (MNL Ba ML VIII. 63. 446/1953)

Az igazgató így számol be az 1953/54. tanév első negyedéről: *„A fegyelem kialakítása nevelőtestületünknek még mindig állandó problémája. (...) A munkafegyelem vagyis a nevelőknek a munkához való viszonya javuló irányzatú. (...) Iskolánkat jelenleg két üzem is patronálja. Ezek az üzemek segítenek bennünket az oktató nevelő munkában is, mert anyagi támogatást is kapunk tőlük. (...) Szülői Munkaközösségünk újjáalakult az év elején. Azonban működése nem olyan mértékű, hogy komoly segítséget jelentene az iskola részére sem anyagiilag sem erkölcsileg. A nevelők családlátogatás révén ápolják a kapcsolatokat és tartják fenn a szülőkkel az érintkezést.”* (MNL Ba ML VIII. 63. 509/1953).

Az iskola elhelyezésének kérdésében ismét javulás mutatkozott. Egyes osztálycsoportokat sikerült elhelyezni a délszláv iskola épületében úgy, hogy délelőtt két tanterem, délután négy tanterem állt rendelkezésre. Így lehetővé vált több osztály létrehozása, közelebb jutottak

az iskola központosításához. (MNL Ba ML VIII. 63. 509/1953) A Megyei Tanács részéről érdeklődés volt tapasztalható az iskola iránt, azonban főként az anyagiak tekintetében fennakadások mutatkoztak. Az iskola havi ellátmányainak kiutalása az állandó sürgetések ellenére sem ment zavartalanul. A tanerők létszámát illetően is probléma adódott, ez akadályozta az osztályok egészségesebb csoportosítását. (MNL Ba ML VIII. 63. 509/1953)

1953 novemberére az Egyetem Utcai Állami Általános Fiú- és Leányiskola épületében az Állami Gyógypedagógiai Iskolának négy tanterme, egy igazgatói irodája és egy nevelőtestületi szobája volt. A helyiségek az épület alagsorában helyezkedtek el, mely a célnak csak szükségszerűen felelt meg. A tantermek tiszták és gondozottak voltak. A Gyógypedagógiai Iskola másik részlege a Kulich Gyula utca 2. sz. alatt, a délszláv nemzetiségi iskolában volt, ahol hat osztály működött. Itt két tanteremben a tanítás délelőtt és délután is folyt. Mivel a délszláv nemzetiségi iskola a tantermeket délután nem használta, ekkor még két további gyógypedagógiai osztály működhetett, tehát összesen négy. A tervek között szerepelt, hogy a délszláv nemzetiségi iskola máshol kapjon elhelyezést, így az egész épület a Gyógypedagógiai Iskola rendelkezésére állt volna. E terv megvalósításával a város területén a Gyógypedagógiai Iskola egy központban nyert volna elhelyezést, ahol váltakozó tanítás mellett a hat tanteremben 12 tanulócsoport foglalkoztatását tudták volna biztosítani. (MNL Ba ML VIII. 63. 524/1953) A legsúlyosabb helyzet a gyárvárosi Álmos utcai kihelyezett osztályoknál látszott, ahol a 3 tanulócsoportnak egy tantermet biztosítottak, így a munkát váltakozva végezték. (MNL Ba ML VIII. 63. 524/1953)

1953. novemberében a *Dunántúli Napló* „Gondoskodás a csökkent szellemi képességű gyerekekről” címmel ismét beszámolt az iskoláról. Ezúttal az elért eredmények és a tanítási módszerek kerültek fókuszba: „Az egyes fogalmakat, mozzanatokat különböző gyakorlati módszerrel, eszközökkel rögzítik meg a gyerekek gondolatvilágában. (...) Képeken szemléltetik kavicsból, babból, gesztenyéből kirakják a betűket és miután mindenki tudja miről van szó, csak azután kerül a táblára és a füzetbe. Az alapos és gondos nevelés, tanítás eredménye nem marad el. Napról-napra észrevehető a fejlődés. A szülők bizakodva hozzák már gyerekeiket a gyógypedagógiai iskolába. Mindennap elkísérik őket és el is jönnek gyerekeikért, érdeklődnek fejlődésük iránt. A nevelőtestület tagjai mindent elkövetnek, hogy minél eredményesebb munkát végezhesenek.” (Dunántúli Napló, 1953, p. 4).

IV.5. Az iskola működése a központosítás megvalósulását követően (1954-1955)

A levéltárban hivatalos iratanyag nem maradt fenn arról az időszakról, amikor az iskola hosszas küzdelem után központi épületbe költözhetett. A *Dunántúli Napló* 1954. szeptember 1-én

kiadott számában azonban olvashatjuk Berényi Ü. Sándor írását, melyben megosztja az örömhírt az olvasókkal. „*A megyei tanács oktatási osztálya szeptembertől kezdve a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola részére a Kulich Gyula-u. 1. sz. épület Sztálin-uti szárnyát jelölte ki. Ez azt jelenti, hogy az új tanévben az iskola belterületi tanulócsoportjai egy épületben lesznek központosítva s ezzel az egyöntetű munka, az egységes nevelői követelmények érvényesítése az eddiginél sokkal nagyobb mértékben biztosítható növendékeink fejlődése érdekében, másrészt pedig az általános iskoláknál fennálló tanteremhiány tekintetében is hozott bizonyos fokú javulást. Ez az intézkedés egy lépéssel előbbre vitte a gyógypedagógiai oktatásügynek mind kifejezettebben jelentkező baranyamegyei problémáinak megoldását. A végleges és megnyugtató megoldást azonban a pécsi gyógypedagógiai iskolának tanulóotthonnal működő körzeti gyógypedagógiai iskolává való kifejlesztése jelentené.*” (Dunántúli Napló, 1954a, p. 4). A tanév indulásakor nehéz feladat hárult a nevelőtestületre. Új keretek között kellett az iskola eddig laza, nehezen átfogható szervezetét szorosabbra fogni, az iskolai rend szellemét meg kellett teremteni. Problémát okozott az is, hogy a téli hideg idő miatt sok volt a hiányzás (a növendékek gyengén voltak ruházattal ellátva és messziről jártak iskolába). (MNL Ba ML VIII. 63. 44/1955)

Decemberben ismét a *Dunántúli Napló* számában olvashatunk a pécsi Gyógypedagógiai Iskoláról. Az írás segítségével az oktatási módszerekről, a pedagógusok munkájáról, a gyógypedagógiai nevelőintézet létesítésének szükségességéről tájékozódhatunk. Olyan nevelőintézetet szerettek volna létrehozni, ahol a megye összes gyermeke, aki valamilyen fogyatékossága miatt az általános iskolában nem tud társaival együtt haladni, otthonra talál. E cikkben ismét célként jelenik meg a konduktív mozgásterápia megvalósítása az iskolában. „*Az intézet létesítésének előfeltétele megvan. A szakérettségis kollégium felszabaduló épületrésze elegendő lenne a bentlakásos nevelőintézet megvalósításához. Nem szabad engedni, hogy ezek a gyerekek elkallódjanak, elveszenek, olyan szociális körülményeket kell biztosítani számukra, hogy megfelelően fejlődhessenek, tanulhassanak, szórakozhassanak.*” (Dunántúli Napló, 1954b, p. 4).

Más jellegű változás is történt az 1954/55. tanévben. A 804-54/1954. VII. sz. utasítás szerint az általános iskolához kapcsolódó gyógypedagógiai tagozatok/osztályok nevelői a gyógypedagógiai nevelők állományába tagozódtak, a gyógyítva nevelő iskolák költségvetési terhére kapták illetményeiket. Maguk a tagozatok azonban szervezetiileg az általános iskolákhoz tartoztak, objektív szükségleteikről az általános iskolák gondoskodtak. A gyógypedagógiai oktató-nevelőmunka javítása érdekében e tagozatokat szervezeti helyük meghagyása mellett 1955. január 1-től a tanulmányi irányítás szempontjából a pécsi Állami Gyógypedagógiai

Iskolához csatolta az OM. Az önálló intézmény igazgatójának, Berényi Ü. Sándornak ezt követően ellenőrző látogatást kellett tenni az intézményéhez csatolt gyógypedagógiai osztályoknál. (MNL Ba ML VIII. 63. 3/1954) Az utasítás a vidéki gyógypedagógiai tagozatokat (Véménd, Komló, Szigetvár, Mohács) érintette. Az iskola 1954 júniusától önállóan gazdálkodó szerv lett és a költségvetés megyei keretei között biztosított anyagi lehetőségeket igyekezett is felhasználni. (MNL Ba ML VIII. 63. 75/1955)

1955. február 2-án a *Pécsi Rádióban* adásba került egy interjú Berényi Ü. Sándorral és Gyenge Andornéval⁷. A beszélgetésben szó esett az iskolában tanuló gyermekekről, az elért eredményekről, s hogy az iskola még akkori formájában sem felelt meg a hivatásának, hiszen szükség lett volna egy bentlakásos nevelőintézetre, hogy az iskola az egész megyét átfogó szervezetté váljon. Erre lehetőség mutatkozott a Szakérettségis Kollégium megszüntetésével megüresedő Kulich Gyula utca 1. számú épületben. (MNL Ba ML VIII. 63. 36/1955) A pécsi lakosok a rádióban az iskola oktatási módszereiről is hallhattak: „(...) *nevelés-oktatásunk alapja a munka. Munkával és munkára nevelünk, ez annyit jelent, hogy nálunk nem elég a személtetés, hanem a gyermekek a lehetőség határain belül mindent elkészítenek, amiről tanulnak, pl. ha a közlekedési eszközökről van szó, dobozból, fából, autót, kocsit, vonatot csinálnak. Ha a háziállatokról tanulnak, etetik az állatokat s munkaközben szerzik meg a megfelelő fogalmakat, kifejezéseket. Számolásban pl. a 8 fogalmának kialakításánál 8 szögből kulcstartót készítenek, arra 8 kulcsot akasztanak, 8 golyót készítenek plasztlinből és így tovább.*” (MNL Ba ML VIII. 63. 36/1955). Az iskola minden eszközt – a hivatalos szervekkel való érintkezést, a Komlón megtartott gyermekvédelmi ankétot, a helyi sajtót (*Pécsi Rádió, Dunántúli Napló*) – felhasznált arra, hogy a gyógypedagógiai oktatásügy helyi problémáit minél szélesebb körben megismertesse. (MNL Ba ML VIII. 63. 44/1955)

Az 1954/55. tanévben az iskola létszáma a vidéki csoportokkal együtt összesen 304 fő volt. E tanévben már a Hibásbeszédűek Tanfolyama is működött. A pöszebeszédűek csoportjába 15 növendék, míg a dadogók csoportjába hat tanuló járt. A tanfolyam működéséhez az anyagi keretet a Megyei Tanács Oktatási Osztálya biztosította. A szakmai munkaközösség e tanévre a beszédfejlesztés problémáival való foglalkozást tűzte ki feladatul, a havonta megtartott bemutató tanítások ennek érdekében folytak. A bemutató tanítások keretében a *Beszédfejlesztés* tantárgy tanítása során felmerülő kérdésekkel foglalkoztak. Ennek azért volt jelentősé-

⁷ Gyenge Andorné az iskola megalapításától a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola nevelőtestületének a tagja. A felettes szervek részéről többször kapott megbízást gyógypedagógiai tankönyvek bírálatára. Mint szakmai oktatókádér a gyógypedagógusok szakmai továbbképzési konferenciáit vezette. Az OM Gyógypedagógiai Osztálya őt bízta meg a Baranya megyében zajló áttelepítések lebonyolításával. A pécsi Idegklinika pszichiátriai rendelésén folyó vizsgálatok lefolytatásában tevékenyen részt vett. (MNL Ba ML VIII. 63. 112/1955)

ge, mivel a növendékek 50%-a nembeszélő volt, míg a másik 50%-ánál a beszédkézség jelen volt, azonban alaki és tartalmi problémákkal küzdöttek. A módszerek egységének kialakításában az egységes tankönyvhasználatnak is nagy szerepe volt. (MNL Ba ML VIII. 63. 44/1955; 75/1955) A Hibásbeszédűek Tanfolyamának híre Észak-Magyarországra is elért. Volt olyan szülő, aki Miskolcra írt levelet az iskolaigazgatónak, hogy gyermekének segítséget kérjen, mivel az *Északmagyarország* egyik számából értesült a pedagógusok kiváló eredményeiről (MNL Ba ML VIII. 63. 198/1955; 202/1955). Az elért jó eredmények a gyógypedagógiai munka és az iskola népszerűségét is emelték (MNL Ba ML VIII. 63. 288/1955).

Az 1954/55. tanévben az iskola tanulólétszáma csökkent. Ennek oka a 8. osztályból kilepő, valamint a túlkorossá vált tanulók kiesése, a szelekció irányelveinek szigorúbb érvényesítése volt. Az összlétszám 236 fő volt, melyből a központi iskolában 136 gyermek, a külterületi tagozatokban 100 tanuló részesült gyógypedagógiai nevelésben-oktatásban. Az iskolai munkához szükséges személyi feltételek biztosítva voltak. Gyógypedagógiai tanári oklevéllel 11 nevelő, szaktanítói képesítéssel hét fő rendelkezett, egy nevelő pedig általános iskolai képesítéssel tanított. (MNL Ba ML VIII. 63. 75/1955; 185/1955)

1955. február 4-én Szilvágyi Lajos tanulmányi felügyelő ellenőrzés céljából az iskolába látogatott. Meggyőződött arról, hogy az iskola és a szülői ház közötti kapcsolat jó irányba fejlődött. A Szülői Munkaközösség komoly munkát végzett a tanév folyamán, a különböző ünnepélyek lebonyolításában is részt vettek (MNL Ba ML VIII. 63. 45/1955). Szilvágyi Lajos az igazgató munkájáról is elismerően vélekedett: *„A pécsi gyógypedagógiai iskola számára az 1951-52. év volt a „fordulat éve”. Berényi igazgató kartárs lelkiismeretes, komoly munkájának eredménye az a fejlődés, amely azóta itt végbement. Az igazgató az intézmény vezetője, (...) az egész nevelő-oktató munka megszervezője, irányítója és felügyelője, (...) ellenőrzi az eredményeket.”* (MNL Ba ML VIII. 63. 45/1955, p. 3).

E tanévben a szemléltető- és munkaeszközökkel való ellátottság még mindig hiányosnak mondható. A tantervi anyaggal összehangolt eszközök megjelenése nagy segítséget jelentett volna a nevelőknek. Gondot okozott, hogy a központilag juttatott eszközök többsége nem állt kapcsolatban a tantervi anyaggal. (MNL Ba ML VIII. 63. 75/1955; 185/1955) Az iskola elhelyezése – bár a központi épület a korábbiakhoz képest fejlődést jelentett – nem volt megfelelő ahhoz, hogy feladataikat maradéktalanul elláthassák. A tanulók délutáni foglalkoztatása, a napközi otthon megszervezése nem volt megoldható a belterületi hat tanteremben. További helyiségi igény állt fenn, sőt a megye területén be nem iskolázott gyermekek részére feltétlenül igény mutatkozott, hogy a pécsi Gyógypedagógiai Iskolát mielőbb nevelőotthonnal működő intézménnyé szervezzék át. (MNL Ba ML VIII. 63. 75/1955)

Ebben az évben a tanulmányi kirándulások alkalmat nyújtottak az ismeretek elmélyítésére. A nevelők a tanulókat kiállításokra is elvitték, többször színház-, film- és bábjáték-előadáson vettek részt. (MNL Ba ML VIII. 63. 185/1955; 288/1955) Az 1954/55. tanévben az iskola saját ifjúsági könyvtár létrehozását tervezte. A tanulók érdeklődni kezdtek a könyvek iránt, és mivel az iskolának ifjúsági könyvtára nem volt, az *Úttörő-könyvtárat* keresték fel. (MNL Ba ML VIII. 63. 185/1955) A testnevelést tekintve még mindig nehéz helyzetben volt az iskola. Tornatermük, felszerelésük nem volt, a testnevelésórákat a tanteremben vezették le. (MNL Ba ML VIII. 63. 185/1955) Női kézimunka szakkör is működött. Értékes munkájának elismeréseként a tanulók munkái szerepeltek az „*Oktatás Ügyünk 10 éve*” című OM kiállításán. A beküldött munkadarabok közül az Ügyosztály néhányat külföldi kiállítások céljára visszatartott. (MNL Ba ML VIII. 63. 288/1955)

Az 1954/55. tanév első kihívása az iskola új elhelyezésének megfelelő Házirend kidolgozása volt. Az előző években az iskola szétszórt részlegeinek külön-külön kialakult a saját működési rendje, melyet a központi iskola rendjében közös nevezőre kellett hozni. Ez sok nehézséggel járt és nem is sikerült maradéktalanul megvalósítani. (MNL Ba ML VIII. 63. 288/1955) A tanítási idő alatt a tanulókkal komolyabb magatartási probléma nem adódott. A tanítási időn kívül viszont előfordultak súlyosabb esetek, például lopások. A nevelőtestület ezek okát abban látta, hogy a szülők nem tudták megfelelően irányítani a gyermekek nevelését. A szülők dolgoztak és a felügyelet nélküli gyermekek ki voltak szolgáltatva a környezet káros hatásainak. Ezért látták feltétlenül szükségesnek napközi otthoni elhelyezés biztosítását az iskolaszervezet keretében. (MNL Ba ML VIII. 63. 288/1955)

Az 1954/55. tanévben a szakmai továbbképzés kapcsán előírt továbbképzési napok megszervezése a megye területén működő gyógypedagógiai tagozatok nevelőinek bekapcsolódásával is az iskola feladata volt (MNL Ba ML VIII. 63. 288/1955). 1955 tavaszán megkezdődtek a Gyógypedagógiai Iskola nevelőotthonnal működő gyógypedagógiai intézetté való átszervezésének munkálatai, előkészületei. (MNL Ba ML VIII. 63. 140/1955; 288/1955)

Az iskola működésében az 1955 szeptemberétől kezdődő tanév lényeges változást hozott. Az OM, a Baranya megyei Tanács Végrehajtó Bizottság Oktatási Osztálya és a Pécs Város Tanácsa V.B. Oktatási Osztálya együttműködésével megvalósult a bentlakásos gyógypedagógiai nevelőintézet a megye és a város gyermekeinek befogadására. A megszűnt Ságvári Szakérettségis Tanfolyam diákotthonát, annak felszerelését kapták meg erre a célra. Az épület felett Pécs város Tanácsa rendelkezett és több szakintézmény tartott rá igényt a Gyógypedagógiai Iskolán kívül. Erős küzdelem árán jutottak hozzá, azonban megoldott a Baranya megyében élő gyermekek problémája. (MNL Ba ML VIII. 63. 25/1955; 372/1955)

V. Összegzés

A kvalitatív vizsgálat során arra törekedtem, hogy a rendelkezésre álló elsődleges és másodlagos írásos források alapján tájékozódjak a vizsgált korszak kultúrtörténeti háttéréről. Betekintettem az enyhe és közép súlyos értelmi fogyatékossgal élő tanulók gyógypedagógiai nevelésének folyamatába, annak főbb jellemzőibe. A kutatás során a nagyobb társadalmi összefüggéseket, valamint a történeti mikrofolyamatok tanulmányozását helyeztem a figyelem fókuszába. Ennek megfelelően a hagyományos megértő módszert alkalmaztam, a forráselemzés, dokumentumelemzés és szakirodalomelemzés módszerére támaszkodtam.

A pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola múltjának eseménytörténeti feltárása által képet kaptunk arról, hogy már az 1930-as években szükségesnek látták Pécs város lakói, hogy gyógypedagógiai iskolát létesítsenek, azonban anyagi bázis híján ezt nem sikerült megvalósítani. 1945 előtt Pécsen az elemi népiskolák mellett szervezett kislétszámú kiegészítő osztályokban folyt a fogyatékossgal élő gyermekek nevelése-oktatása. A 70.000/1946. számú VKM rendelet végrehajtása hozott lényeges változást a növendékek kiválasztása és az iskolák szervezeti felépítése tekintetében. A gyógypedagógiai osztályok egységes irányítás alá kerültek s megkezdte működését az önálló Pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola, melynek központja az Egyetem Utcai Állami Elemi Népiskola épületének alagsorában volt. Az iskola megalakulásától (1947) 1951-ig Csépanyi Gyula vezette az iskolát. Az 1951/52. tanév a „fordulat éve” volt, az iskola vezetését ekkor Berényi Ü. Sándor vette át. A fókuszba emelt időszakban a központosítás megoldatlansága, a tanulócsoportok heterogén összetétele, a gyermekek mulasztásai okozták a legnagyobb problémát. Az oktató-nevelő munkát a szovjet ideológia megjelenése, a politika állandósult jelenléte is nehezítette. Az iskola központosítása 1954-ben valósult meg Berényi Ü. Sándor kitartó munkájának köszönhetően. A kutatási eredmények által meggyőződhettünk arról, hogy a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola hiányos infrastrukturális felszereltsége ellenére, az általa folytatott oktató-nevelő munka tekintetében rendkívül színvonalas oktatási intézmény volt. Tanulmányi kirándulásokat, kézimunkaszakkört, sportolási lehetőséget kínáltak az itt tanuló gyermekeknek, valamint erőn felül igyekeztek segíteni a rászoruló tanulókon.

A kutatómunka folytatására több lehetőség is kínálkozik, az vertikálisan és horizontálisan egyaránt tovább bővíthető. A kutatás legfőbb várható eredménye lesz a későbbiekben a pécsi Állami Gyógypedagógiai Iskola (1955-től Gyógypedagógiai Nevelőintézet) teljes történetének feltárása és feldolgozása.

VI. Irodalom

- Bárczi, G. (1946). Gyógypedagógia. *Köznevelés*, 2(4-5), 7–8.
- Bárczi, G. (1952). A nervizmus hatása a magyar gyógypedagógia fejlődésére. In *A magyar gyógypedagógia a nervizmus szemléletében. A közoktatásügyi miniszter rendeletére.* (pp. 7–24). Tankönyvkiadó.
- Bárczi, G. (1959). *Általános gyógypedagógia*. Tankönyvkiadó Vállalat.
- Berényi Üveges, S. (1954). Új otthont kapott a gyógypedagógiai iskola. *Dunántúli Napló*, 11(207), 4. (Dunántúli Napló, 1954a)
- Falus, I. (2004). A szakirodalom tanulmányozása. In Falus, I. (Ed.) *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe* (pp. 35–67). Műszaki Könyvkiadó.
- Gál, A. (2010). Az általános iskola és a gyógypedagógiai oktatás kapcsolata a jogszabályok tükrében az 1946-55-ös években. In Andl, H., Dominek, D. L. & Molnár-Kovács, Zs. (Eds.) *Iskola a társadalmi térben és időben* (pp. 47–52). Forandig Nyomda, PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Gál, A. (2015). *Egy kísérlet Magyarországon az 1940-1950-es években az értelmi fogyatékosok pedagógiájának megújítására. A Bárczi-féle „egységes tanterv” kialakulása, használata, kritikája*. Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Doktori disszertáció.
- Golnhofer, E. (2004). *Hazai pedagógiai nézetek 1945-1949*. Iskolakultúra.
- Gordosné Szabó, A. (2000a). A gyógypedagógiai iskoláztatás fejlődése. In Illyés, S. (Ed.) *Gyógypedagógiai alapismeretek* (pp. 331–355). ELTE BGGYFK.
- Gordosné Szabó, A. (2000b). *A magyar gyógypedagógus-képzés története*. ELTE BGGYFK.
- Gordosné Szabó, A. (2004). *Bevezető általános gyógypedagógiai ismeretek*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Hári, M. (1997). *A konduktív pedagógia története*. MPANNI.
- Horváthné Kállay, Zs. (2016). A konduktív nevelés decentralizálási törekvései az 50-es években, a hálózatépítés kezdetei. *Tudomány és Hivatás*, 1(2), 7–12.
- Horváthné Kállay, Zs. (2018). Pető András és a konduktív mozgásterápiái koncepció. *Tudomány és Hivatás*, 2, 40–50.

- Kállay, Zs. (2020). Pető András és a konduktív mozgásterápiai koncepció. In Földesi, R., Kollega Tarsoly, I. & Túri, I. (Eds.) *Tanulmányok a konduktív pedagógia köréből 2.: Válogatás a Tudomány és Hivatás folyóiratban megjelent írásokból* (pp. 59–77). Semmelweis Egyetem Pető András Kar.
- Kardos, J. (2003). Fordulat a magyar iskolák életében: a Rákosi-időszak oktatáspolitikája. *Iskolakultúra*, 13(6-7), 73–80.
- Knausz, I. (1985). *A szocialista közoktatáspolitikai kialakításának első kísérletei Magyarországon a felszabadulás után*. ELTE BTK. Doktori disszertáció.
- Komlósi, S. (Ed.) (1984). *Neveléstörténet*. Tankönyvkiadó.
- Laki, J. (1984). *Iskola a Búza téren. Az Egyetem utcai Általános Iskola krónikája (1913-1948)*. Egyetem utcai Általános Iskola Igazgatósága.
- Mészáros, I. (1989). A koalíciós időszak iskolatörténetéből – Sík Sándor az Országos Köznevelési Tanácsban 1945-1948. *Pedagógiai Szemle*, 39(1), 43–56.
- Mészáros, I., Németh, A. & Pukánszky, B. (2002). *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó.
- Mihály, O. (1988). Politika, ideológia és pedagógia elmélet. *Köznevelés*, 44(38), 13–15.
- Nádasi, M. (2004). Dokumentumelemzés. In Falus, I. (Ed.) *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe* (pp. 317–329). Műszaki Könyvkiadó.
- Pukánszky, B. & Németh, A. (1996). *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Romváry, F. (Ed.) (2010). *Pécs Lexikon I.* Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft.
- sz. n. (1930). Pécs város anyagi támogatásával már a jövő évben fel lehetne állítani a gyógy-pedagógiai iskolát. *Dunántúl*, 20(184), 2. (Dunántúl, 1930)
- sz. n. (1949). Dolgozó, egész embereket nevel a népi demokráciának a Gyógypedagógiai Intézet. *Dunántúli Napló*, 6(120), 5. (Dunántúli Napló, 1949)
- sz. n. (1953). Gondoskodás a csökkent szellemi képességű gyerekekről. *Dunántúli Napló*, 10(266), 4. (Dunántúli Napló, 1953)
- sz. n. (1954). Egyetlen gyermeket sem hagyhatunk elkallódní. *Dunántúli Napló*, 11(294), 4. (Dunántúli Napló, 1954b)

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (= MNL Ba ML) VIII. 63. *Pécsi Állami Gyógypedagógiai Gimnázium iratai (1946-1966)*

Jogszabályok, határozatok, jegyzőkönyvek

1260-28-1/1950. V. K. M. sz. rendelet az értelmi fogyatékos gyermekek nevelés-oktatásának szabályozása tárgyában. *Köznevelés*, 6(13), 67–68. (Rendelet, 1950)

70.000/1946. V.K.M sz. rendelet az általános iskola továbbfejlesztése tárgyában. *Köznevelés*, 2(14-15), 10–19. (Rendelet, 1946)

846/804-3/1953. VII. K. M. sz. utasítása az értelmi fogyatékos gyermekek általános iskolából gyógypedagógiai intézményekbe történő áttelepítésének szabályozása tárgyában. *Közoktatásügyi Közlöny*, 3(3), 26–30. (Rendelet, 1953)

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkájával kapcsolatos kérdésekről (1950. április 15.). *Köznevelés*, 6(8), 209–210.

A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Miniszternek 1922. évi december hó 21-én 130.700/VIIIa. sz. a. kiadott rendelete az iskoláztatási kötelesség teljesítésének biztosításáról szóló 1921. évi XXX. Törvénycikk végrehajtása tárgyában. M. Kir. Tud. – Egyetemi Nyomda, Budapest.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 6.000/1948. V.K.M. sz. rendelete az értelmi fogyatékos tankötelesek általános iskolai oktatásának szabályozása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1949. január 1. (1), 42–44. (Rendelet, 1948)

Jegyzőkönyv. Készült 1954. június 12-én a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Főbizottságának ankétján a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Rektori Tanácsstermében. Akadémiai Levéltár. (Jegyzőkönyv, 1954)

http://www.pukanszky.hu/LEVELTAR_IMG_0084-0092-0093-0094-0095-0097-0100-0102-0104 (2022.06.26.)

Tanterv

Tanterv és módszertani utmutatás a gyógypedagógiai intézetek, iskolák és osztályok számára. Közoktatásügyi Min. Gyógypedagógiai Osztálya. 852-6831/1952 rend. Tankönyvkiadó. (Tanterv, 1952)

Internetes források

Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/> (2022.06.26.)

Hungaricana Közgyűjteményi Portál <https://www.hungaricana.hu/hu/> (2022.08.23.)

Jani, E. & Sándor, M. (é. n.). *A 2. Számú Általános Iskola története (1. rész).* http://www.szarvasnet.hu/konyvjelzo/kronika/17_szam/17_09.htm (2022.08.13.)